

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Školní výlety v minulosti a dnes

Bc. Radka Vokáčová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Stočes, Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Plzni 3. 7. 2012

.....

Obsah

Úvod (s. 4)

1. Kde hledat počátky školních výletů (s. 8)
 - 1.1. Předbělohorské partikulární školy (s.8)
 - 1.2. Jezuitské školství (s. 9)
 - 1.3. Další rozvoj vzdělanosti (s.12)
 - 1.4. Vývoj fenoménu školních výletů od 19. století po současnost (s. 13)
2. Rozbor školních výletů na základě studia školních kronik (s. 19)
 - 2.1. Historie regionálního školství na Rokycansku (s. 19)
 - 2.2. Charakteristika pramenů (s. 25)
 - 2.3. Charakteristika záznamů a jejich rozbor (s. 28)
 - 2.4. Záznamy z období od 80. let 19. století do roku 1948 (s. 28)
 - 2.5. Charakteristika záznamů z období 2. poloviny 20. století (s. 36)
3. Názory současných pedagogů a žáků – školní výlety ano či ne? (s. 40)
 - 3.1. Současný pedagog versus školní výlet (s. 42)
 - 3.2. Školní výlet z pohledu žáků (s. 50)
4. Školní výlety v literatuře a ve filmu (s. 54)
 - 4.1. Školní výlet a film (s. 55)
 - 4.2. Školní výlet v literatuře (s. 57)
 - 4.3. Shrnutí (s. 61)

Závěr (s. 63)

Resumé (s. 66)

Přehled pramenů a literatury (s. 68)

Přílohy (s. 70)

Úvod

Pod pojmem výlet se každému z nás může vybavit něco jiného, např. zájezd, návštěva historické památky či rodinná dovolená. Za každým z těchto slov se jistě skrývá množství pocitů, dojmů, splněných přání, zážitků a příhod. Přidáme-li k tomuto podstatnému jménu přídavné jméno školní, vrátíme se v čase do doby dětství nebo mládí. Je to návrat do doby, kdy nebylo nutné řešit existenční problémy a zabývat se nejistou budoucností. Naopak, život se skládal jen ze samých příjemných záležitostí (kromě školy a školních povinností, jak po letech již s úsměvem na tváři konstatujeme). Mezi ty opravdu výběrové a dlouho vzpomínané události v běhu školního roku zajisté patří právě školní výlet, na nějž se většina žactva opravdu upřímně těší, neboť jeho načasování také signalizuje dlouho očekávaný konec školního roku a začátek slunných letních prázdnin. Abychom nezapomněli na další účastníky takového školního výletu – na pedagogy, je nutné podotknout, že i oni se dozajista na letní přestávku v jejich vzdělavatelském úsilí těší, nicméně tomuto odpočinku předcházejí vyčerpávající pracovní povinnosti, které se týkají závěru školního roku a mezi ně také patří organizace třídního výletu.

Zkusme se na slovo výlet podívat z etymologického a významového hlediska. V naprosté většině encyklopedií se můžeme setkat s vysvětlením, že výlet je v podstatě cesta za účelem zábavy či rekreace. Je to jistě jeden z možných záměrů organizátorů takové cesty, nicméně nikoli jediný. Samotný pojem výlet zavedl do našeho slovníku Miroslav Tyrš,¹ zakladatel sportovně zaměřeného českého vlasteneckého spolku Sokol. Tyrš již v polovině 19. století používal tento pojem pro vyjádření představy, že Sokolové si někam vyletí (což je v tomto případě míněno jako vyjít si do přírody či na vycházku za účelem rekreace i vykonávání jistých sportovních aktivit).² Jisté je, že v 19. století se pojem výlet pevně usadil i ve školním prostředí, ačkoli mnohem častěji je pro něj v této době používán termín veselice.

Při pátrání po literatuře, historických pramenech a dalších zdrojích, které by nějakým způsobem vypovídaly o tradici a způsobech pořádání školních výletů, jsem byla nemile překvapena, neboť jsem jich mnoho nenalezla. Pokusit se zmapovat historii tohoto fenoménu

¹ Miroslav Tyrš byl český kritik, historik umění a estetiky, profesor dějin na UK a na ČVUT v Praze. Podílel se na založení organizovaného tělovýchovného hnutí v Čechách, zejména Sokola. Pojem výlet začal užívat někdy po roce 1862.

² KOZÁKOVÁ, Zlata. *Sokolské slety*. Praha: Orbis, 1994.

školního života v Čechách znamenalo strávit dlouhou dobu usilovným vyhledáváním pramenů v knihovnách a archivech, přičemž v mnoha případech se zmínky o výletech a školních akcích omezovaly jen na pouhé věty či velmi krátké odstavce, neposkytující větší množství informací. Vzhledem k regionálnímu zaměření své práce jsem využívala zejména Státní okresní archiv v Rokycanech, který je dnes pobočkou Státního oblastního archivu v Plzni. Jeho zaměstnanci mi trpělivě vycházeli vstříc při vyhledávání všech kronik vybraných obcí a jejich škol. Z časového hlediska se později ukázala jako velká výhoda možnost studovat vybrané archiválie z domácího prostředí, v digitalizované podobě (viz kapitola 2.2 – Charakteristika pramenů).

Pro nejstarší období jsem využívala téměř výhradně literaturu. V první řadě šlo o práci Kateřiny Řezníčkové *Študáci a kantoři za starého Rakouska*,³ v níž autorka představuje historii tzv. majáles, čili květnových studentských slavností, které představují jakési historické předchůdce dnešních školních výletů. Ovšem vycházky a odpočinek v přírodě jsou doloženy již v dobách ještě podstatně starších, jak jsem se dočetla v publikacích Kateřiny Bobkové–Valentové *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*⁴ a Zikmunda Wintera *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*.⁵ Pravda, informací k tématu zde není mnoho, ovšem po zařazení do kontextu vývoje dějin školství v Čechách nám umožňují alespoň trochu plastický obraz toho, jak naši pedagogičtí předchůdci nahlíželi na účelnost pořádání výletů a zda jim přisuzovali nějaký didaktický smysl.

Krátce po zadání mé práce jsem byla upozorněna na konferenci pořádanou Okresním muzeem Komenského v Přerově, která se uskutečnila 5. – 6. 10. 2010 pod názvem *Vyjděte ze školních světnic*, a mj. se věnovala i školním výletům. Sborník z této konference však bohužel dodnes nevyšel a ani rukopis se mi nepodařilo získat. Bude tedy snad moci posloužit alespoň dalším badatelům, kteří se otázky dějin školních výletů budou věnovat.

Prameny k tématu máme na regionální úrovni k dispozici až pro pokročilé 19. století. Jedná se zejména o více či méně pečlivě vedené školní kroniky. Na vybraném vzorku škol jsem tedy jejich prostřednictvím zkoumala termíny, cíle i formy školních výletů. Tyto

³ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007.

⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006.

⁵ WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně – historický obraz*. Praha, 1901.

kroniky jsem studovala od těch úplně prvních až po ty současné velice podrobně, neboť zmínky o pořádání výletů, vycházek a exkurzí jsou mnohdy jen útržkovité a omezují se na opravdu základní údaje. Často jejich zapisovatelům stačil na charakteristiku zmíněné akce pouze jeden řádek. Z tohoto lze možná usuzovat na poměrně malý didaktický význam, který mu tehdejší pedagogové přisuzovali, ovšem nepředbíhejme. Podrobnou charakteristiku školních kronik a zápisů věnovaných školním výletům podávám v již zmíněné kapitole 2.2.

Celé téma by jistě nepřineslo čtenáři nic nového a zajímavého, pokud by se soustředilo jen na vypisování a časové řazení jednotlivých informací z pramenů a literatury. Je třeba tyto poznatky uvést do souvislostí a sledovat postupný vývoj tohoto školního fenoménu. Pokusem o systematizaci poznatků je typologie školních výletů, a to z několika základních hledisek. Jedná se především o obecnou charakteristiku míst, která si jednotlivé školy vybíraly jako cíl školního výletu. S tím pochopitelně souvisí i jejich tematické zaměření, ať už bylo historické, zeměpisné, botanické či tělovýchovné. A pokud je toto zaměření známo, můžeme usuzovat na to, zda výlet byl pouze akcí pořádanou na uvolnění a odreagování žactva (zpravidla ovšem nikoli pedagogického dozoru), nebo byl považován za didaktický prostředek sloužící k prohloubení a zafixování učiva, popřípadě za spojnicí mezi teoretickou přípravou a praxí. Jak bude ukázáno, k výběru tematického zaměření a organizaci výletu zcela jistě přispívala i historická doba, ve které se odehrávaly.

Předkládaná práce však nechce být pouze historická, a tak se snaží odpovědět i na to, jak školní výlet vnímají současní pedagogové. Jaké pocity a dojmy se jim při vyslovení tohoto pojmu vybavují a naopak které starosti a nepříjemné záležitosti je mohou potkat v případě komplikací? Odpověď na tuto otázku se pokusím dát na základě dotazníkového výzkumu, provedeného mezi necelou stovkou učitelů v týchž školách, jejichž kroniky jsem v zpracovávala v historické části zpracovávala. A stejným způsobem jsem zjišťovala, jaký postoj ke školním výletům a jejich cílům (ale třeba i k samotnému učiteli, který výlet organizuje) zaujímají současní žáci (těch odpovídalo celkem 324). Školní výlet se totiž může proměnit v noční můru, stejně jako v nezapomenutelný zážitek, který obě zúčastněné strany, tedy žáky a učitele, zásadním způsobem sblíží (v průběhu školního roku je totiž po mém soudu tak zoufale málo času a prostoru k vytvoření pevnějších vazeb).

Škola jako celek se stala vděčným tématem pro spisovatele a v modernější době i pro filmové tvůrce. Jejich autoři dokáží do rolí žáků postavit jak dítko školou povinná, tak příslušníky dospělé populace. Ani školním výletům se tato „popularita“ nevyhnula a staly se námětem literárních i filmových zpracování. Jejich charakteristikou se zabývá poslední část této práce. Samozřejmě si netroufám na hodnocení jejich uměleckého přínosu, nejsem

v těchto oborech dostatečně kompetentní. Mým cílem je pokusit se zjistit, jaký pohled na školní prostředí a existenci školních výletů mohla tato díla nabídnout svým čtenářům a divákům, a nakolik tento pohled odpovídá realitě.

Kapitola 1

Kde hledat počátky školních výletů?

Školní výlet – vycházka, exkurze, vícedenní pobyt mimo domov. Každý z nás se několikrát v životě podobné akce určitě zúčastnil. Společně prožité zážitky zůstávají tím, na co se po letech na školních srazích a setkáváních nejvíce vzpomíná. Životnost těchto vzpomínek je fascinující a neopakovatelná. Příhody z jiných cest mohou po čase vyblednout, ale školní výlet, na ten se prostě nezapomíná.

Kde se však školní výlety vůbec vzaly? Kde hledat jejich počátek? V jaké historické době? Měly od začátku nějaký důležitý význam? Z jakého důvodu jsme je vlastně začali pořádát? To je výčet několika otázek, na které tato práce hledá odpovědi. V této kapitole se snažím najít prvopočátek, objevit časový okamžik, kdy do vyučovacího procesu vstoupily školní výlety nebo činnosti jim podobné, a zda zároveň měly ještě nějaký jiný smysl, než čistě relaxační.

1.1.

Přebělohorské partikulární školy

Dějiny českého školství sahají pochopitelně mnohem hlouběji než do 15. a 16. století. Ve starších historických obdobích nenalzáme doklady o tom, že by přinejmenším vycházky byly součástí vzdělávacího procesu. Pokud ovšem hledáme počátky školních výletů či podobných aktivit, musíme začít právě v 15. století na tzv. partikulárních školách.

Pojem partikulární školy se vžil pro označení latinských městských škol. Již samotný výraz „*studium particulare*“ naznačoval, že šlo o školy poskytující pouze částečné vzdělání, byly v podstatě přípravnými stupni ke studiu na univerzitě, s níž byly úzce propojeny. A to nejen v českém prostředí, ale i v Evropě. Učili na nich zpravidla absolventi univerzit a naopak, studující partikulárních škol tvořili největší zázemí univerzit.

Partikulární školy měly v českém prostředí dlouhou tradici. Vychovávaly své žáky i v době husitských revolucí, např. v Praze nebo Hradci králové. Českou zvláštností byl

nejenom úzký vztah vyučujících k pražské univerzitě, ale i jejich jednoznačný kališnický profil. Od husitství náleželi tito učitelé do správní kompetence karolinského rektora, který dbal, aby se vždy jednalo o řádně vyškolené učitele utrakvistického vyznání.⁶ Problematikou vzdělání poskytovaného latinskými školami a vůbec fungováním celé sítě těchto škol se odborně zabýval především Zikmund Winter, od jehož doby se pro tyto školy vžilo označení partikulární.

V 15. a 16. století se s podobou školních výletů tak, jak je známě ze současnosti, ještě nesetkáme. Nicméně, určité náznaky se již objevují. Studenti partikulárních škol měli možnost opustit školu a pod vedením svých vyučujících podnikali vycházky do přírody. Základním smyslem byl patrně odpočinek, který mohl být doplňován konkrétními činnostmi, např. sběrem léčivých rostlin apod. Za ideální místo bylo považováno nejbližší zalesněné okolí města. Pražští žáci takové vycházky organizovali většinou na pražské ostrovy a do univerzitního lesa v Michli. Smyslem takových vycházek bylo nejspíše nadýchat se čerstvého vzduchu, rozhýbat tělo, ale také např. sběr a poznávání rostlin, tedy účel tělovýchovný i poučný. A co se na takové vycházce ještě mohlo ještě odehrávat?

Citují: *...chlapci spolu s děvčaty...do lesa s bubny a píšťalami, kdež tančí, vínem se spijejí...a necudnosti tropí, a o čem mládež neví, k tomu prý ji učitelé dobrou cestu ukazují...*⁷ Nebudeme si jistě dělat iluze o mravech 16. století, na druhé straně, mohl být autor tohoto líčení zaujatý proti škole nebo žákům a ne všemu je nutné věřit. Žáci jistě trávili tyto volné chvíle pod dozorem vyučujících, kteří pro navazování vztahů s osobami opačného pohlaví určitě neměl příliš pochopení.⁸

1.2.

Jezuitské školství

⁶ *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. I, 1347/48-1622, red. svazku Michal SVATOŠ, Praha: Karolinum, 1995.

⁷ WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně – historický obraz*. Praha 1901, str. 471.

⁸ Tamtéž.

Řád jezuitů, jinak nazývaný Tovaryšstvo Ježíšovo, byl založen španělským šlechticem Ignácem z Loyoly jako nástroj katolické protireformace. Řád pronikl i do českých zemí. První česká jezuitská kolej byla založena na Starém Městě pražském u Sv. Klimenta. Další kolej záhy vznikla v Olomouci. Při těchto kolejích velmi brzy vznikaly školy nižší a vyšší. Vedle sebe tak v českých zemích ve 2. polovině 16. století existovala utrakvistická pražská univerzita a dvě velká učení jezuitská. Jezuité nevytvářeli svůj originální pedagogický systém, ale jejich výuka měla pevný a sevřený řád.

Zpočátku se jezuité soustředili na budování svého vlastního školského systému, který měl sloužit hlavně k výchově budoucích katolických elit. Jejich dokonale propracovaný systém klasického vzdělání středního a vyššího stupně se rychle rozvíjel a jezuité brzy dosáhli prvenství v kvalitě poskytovaného vzdělání, a to v rámci celé Evropy.⁹ Základem jejich výuky bylo jazykové vzdělávání, zejména v latině, která pak umožňovala další studium¹⁰.

Základním posláním řádu bylo šířit a upevňovat katolickou víru a jako prostředek k tomuto využíval v rámci vyučování ryze církevních prvků jako bylo kázání či zpověď. Mezi základní pravidla chování ve školním prostředí patřila absolutní a bezvýhradná poslušnost. Jezuité kladli důraz na výuku latiny, řečtiny a náboženství. Pro své studenty našli i nového světce – mučedníka, který měl svým vlivem a dosahem nahradit Jana Husa. Byl jím Jan Nepomucký¹¹, jehož kult vytrvale pěstovali. Byli nároční i ke svým vyučujícím, vyžadovali patřičné vzdělání a propracovanou metodiku vyučování. Do výuky zařadili nový prvek - nacvičovali se svými svěřenci divadelní představení, poněkud s náboženskou tematikou. Důležité také je, že se snažili rozvíjet také fyzickou stránku svých žáků. Na seznamu vyučovacích předmětů se tak objevila tělesná cvičení. Zájem o fyzickou kondici souvisel i s tím, že jednou z důležitých činností tohoto řádu byla misijní činnost, často vykonávaná v těžkých a pro Evropana nezvyklých přírodních podmínkách. Samozřejmě ne všichni absolventi jezuitských škol odcházeli na misie. Důvod tělesných aktivit souvisel i s původem jejich žáků. Pokud se totiž jednalo o příslušníka šlechtické rodiny (žáci z vyšších

⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006, str. 7.

¹⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 64 -65.

¹¹ Jan Nepomucký (1340 – 1393), respektive Johánek z Pomuka, byl generálním vikářem pražského arcibiskupa a mučedníkem katolické církve a v současnosti je jedním z českých patronů. Díky jezuitským misiím má velký vzhlas po celém světě. Je uctíván jako mučedník zpovědního tajemství. V českých zemích je kult sv. Jana Nepomuckého spjat především s obdobím baroka, jehož byl nejdůležitějším světce. Mezi jeho atributy patří pět hvězd kolem hlavy, kříž v ruce, prst přes ústa a palma.

společenských kruhů dokonce mezi studenty jezuitských gymnázií převažovali), patřila mezi jeho povinnosti také schopnost jízdy na koni, kterou pravidelně provozovali.¹²

V organizaci školního roku se na jezuitských školách dodržovaly rovněž prázdniny a svátky, samozřejmě církevního charakteru. Prázdniny ovšem nemůžeme chápat v dnešním slova smyslu, tedy jako dva měsíce nepřetržitého volna. Církevní řád využíval svých žáků i k bohoslužbám, takže ne všichni mohli školu v době prázdnin opustit. Tyto dny volna měly sloužit takzvaně k rekreaci, přičemž čas měly vyplňovat pouze hry a jak uvádí Zikmund Winter “slušný odpočinek.”¹³ Pokud se týká sportovní náplně takových chvil, dovolen byl například hod diskem, různé skoky, běhy, také plavání a hry s vojenským zaměřením. Je však známo, například z německého prostředí, že tyto sporty byly naopak zakazovány. Žáci zde nesměli vykazovat jakékoliv rychlé a dle názoru vyučujících nebezpečné činnosti, při kterých by mohl hrozit nějaký úraz. Naopak některé míčové hry, při kterých hráč musel nutně zrychlit krok, povoleny byly.¹⁴ Patrně vždy záleželo na osobnostech, které danou kolej vedly a také na původu svěřených žáků. Pokud totiž patřily do šlechtických rodin, bylo pochopitelné, že zodpovědnost za jejich zdraví a život byla jaksí větší než u svěřenců ze středních vrstev.

Rodinná příslušnost žáka a jeho původní prostředí hrály také roli při výběru a volbě odpočinkové činnosti. Žáci pocházející z vyšších společenských kruhů byli vedeni např. k šermu, tanci nebo k jízdě na bruslích - a jak již bylo řečeno, zdokonalovali se v jízdě na koni. Oblíbené byly také šachy, dáma nebo kuželky. Zcela zakázány však byly hry karetní a kostky, neboť byly považované za hry nepoctivé a hazardní. V případě, že by se žáci věnovali jiným než povoleným činnostem, čekal je fyzický trest.

Další prostory, které se nabízely k využití za účelem vycházek, byly budovy a pozemky, které řád přímo vlastnil, např. statky nebo zahrady. Společně s pražskými žáky mohli i studenti jezuitských škol také využívat otevřených ploch v okolí Prahy - pole, louky apod., kde se věnovali nejrůznějším pohybovým hrám.¹⁵

¹² ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995, str. 64, 120.

¹³ WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně – historický obraz*. Praha, 1901, s. 469.

¹⁴ BOBKOVÁ – VALENTOVÁ, Kateřina: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006, str. 159.

¹⁵ WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně – historický obraz*. Praha, 1901, s. 471.

1.3.

Další rozvoj vzdělanosti

Po době úpadku školství, zapříčiněného vleklým evropským konfliktem, muselo nejprve dojít k ekonomickému posunu, aby se znovu obnovil zájem lidí obyvatelstva o vzdělání. Ve snaze lépe spravovat monarchii, ve snaze centralizovat státní správu a vytvořit dostatečný byrokratický aparát, se Habsburkové stěží mohli spoléhat jen na oporu a sílu šlechty a měst. V překotné době rozvoje vědy a techniky bylo přímo nutné produkovat dostatečně vzdělané úředníky, vojáky, techniky apod. Poskytnuté vzdělání mělo císařskému dvoru zajistit oddané a loajální státní zaměstnance, produktem školského systému měl být člověk přiměřeně znalý, přiměřeně myslící, ale příliš neslyšící na nové názory a myšlenky. A tak bylo nutné vytvořit nový, jednotný systém, který by fungoval trvale, nejen v krátkodobém horizontu vlády jednoho panovníka. Školský systém bylo nutné od základů reformovat.¹⁶

Každé školní dítě si z hodin dějepisu odnese několik nezapomenutelných informací. Ve své praxi jsem se nesetkala s tím, že by žáci neměli spojenou osobu císařovny Marie Terezie se zavedením školní docházky. Jak to tedy bylo s reformami Marie Terezie a Josefa II.?

Za vlády Marie Terezie byl v roce 1773 zrušen jezuitský řád. O rok později, v roce 1774, byl vydán první školský zákon, tzv. Felbigerův řád, jenž platil pro německé normální, hlavní a triviální školy. Jaké zásadní změny přinesl? Především byla zavedena šestiletá povinná školní docházka pro děti ve věku od 6 do 12 let. Děti se na tzv. triviálních školách učili základům čtení, psaní a počítání, dále náboženství a základům praktických profesí. Triviální školy vznikaly zejména při farních úřadech. Výuka v mateřském jazyce, tedy českém, však probíhala pouze na školách triviálních. Byl výrazně redukován počet gymnázií, v jejichž budovách byly zřizovány čtyřtřídní hlavní školy a trojtřídní městské školy. V obou byla vyučovacím jazykem němčina.¹⁷

Od vlády Josefa II. (1780 – 1790) bylo dokonce porušení povinnosti posílat děti do školy trestáno. Týkalo se to zejména venkovského prostředí, kde děti představovaly

¹⁶ JAROLÍMEK, Karel: *Letmý pohled do historie školství v Krásné Lípě ve světle obecného vývoje školství u nás*. Liberec 2005.

¹⁷ FRAIS, Josef: *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč: Akcent, 2005, s. 156.

nezanedbatelnou pracovní sílu. Snahou císařského dvora bylo posilovat úlohu státu ve školství. Důležitou roli v životě člověka však stále hrála církev. Její úloha měla však již spočívat ve výchově k náboženské toleranci a snášenlivosti, dále měla pomáhat v uvádění povinné školní docházky do praxe a šíření osvěty, zejména ve venkovských oblastech, kde byl kněz mnohdy jediným vzdělaným člověkem.

O školních výletech nebo vycházkách není v této době ani zmínka. Možná také proto, že cílem reformy bylo dostat do školních lavic co nejvíce dětí, ne je z nich odvádět ven do přírody a rozptylovat od učení.

Reformy pamatovaly i na postavení učitele a posilování jeho role v celém procesu. Byly zakládány první učitelské přípravky, které školily budoucí učitele. K dispozici byly nové učebnice a vznikaly první ucelené soubory metodik, tedy návodu, jakým způsobem vyučovat. Školská reforma z doby vlády Marie Terezie a Josefa II. u nás sice výrazně zlepšila vzdělanost, celkové změny ovšem přinesly i řadu negativních jevů.¹⁸

1.4.

Vývoj fenoménu školních výletů od 19. století po současnost

Jedním z negativních rysů, jak již bylo zmíněno výše, byla silná germanizace a tlak na obyvatelstvo, aby tímto jazykem hovořilo. Na tuto situaci český národ začal silněji reagovat až v 1. polovině 19. století. Tehdy se začal boj za jazyková práva Čechů, za zrovnoprávnění češtiny s němčinou. Zápas, který začal na jazykové úrovni, se později přenesl i na úroveň politickou. Ke změnám docházelo i na úrovni školství, ovšem až ve 2. polovině 19. století. Tzv. Hasnerova¹⁹ reforma z roku 1869 přinesla do systému některé nové prvky. Tak například povinná školní docházka byla prodloužena na 8 let, nad fungováním škol měl vrchní dohled stát, o náboženské vyučování pečovala církev a všechny hlavní vyučovací jazyky si byly rovny. Základní školství se rozdělilo na tzv. školy obecné a měšťanské. Změny zaznamenali

¹⁸ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč: Akcent, 2005, s. 156.

¹⁹ Leopold Hasner von Artha (1818 – 1891) byl rakouským politikem. Zastával funkce ministra věcí církevních a vyučování, od roku 1870 byl předsedou vlády Předlitavska.

učitelé také vzhledem ke své osobě. Byl jim upraven počet hodin výuky na 30 hodin týdně, přičemž ve třídě mohli mít pouze 80 žáků! Lze si to vůbec představit v dnešní době?²⁰

I přesto, že význam učitelé profese pomalu stoupal, byli učitelé při výkonu svého povolání stále závislí na vrchnosti, faráři nebo obci. Jakoukoliv závislost školy na jiném subjektu nebo organizaci ostatně později kritizoval např. T.G.Masaryk.²¹ Požadoval, aby učitel byl svobodný a nezávislý na jakékoliv jiné instituci. Každý ať posoudí sám, zda – li jeho slova jsou aktuální i v dnešní době.

Konečně jsme dospěli do doby, kdy se ve výuce objevují zcela regulérní a opravdové školní výlety. Můžeme tak nazývat studentské slavnosti (týkaly se v drtivé většině studentů středních škol), které měly pravděpodobně kořeny ve slavnostech zvaných majáles. Podle Zikmunda Wintra se slavnosti podobné majáles konaly již v 16. století. V podstatě neměly nic společného se školní výukou, nýbrž studenti jimi vyjadřovali svou radost z příchodu jara. Obvykle se konaly před filipojakubskou nocí, ale je možné říci, že postupem času se jejich realizace ustálila v měsících duben a květen. Tento zvyk se ostatně dochoval na řadě míst naší vlasti dodnes, jako tzv. máje. Bývá zvykem na vesnicích slavit příchod jara v měsíci květnu stavěním tzv. krále²² a zdobením malých bříz, které se pak rozdávají svobodným děvčatům. Slavnost pak vyvrcholí večerní tancovačkou.

Ani pořadatelům majáles v 19. století nešlo o prohlídku památek či přírodních krás a načerpání nových studijních poznatků. Smyslem těchto oslav byla veselice někde v blízkém okolí města, kam se rádi přišli pobavit i ti, kteří jinak neměli s gymnáziem či reálkou nic společného. Nebyl to tedy jen svátek studentů, ale týkal se celého města. Byla to opravdu výjimečná událost. Studenti spolu se svými profesory šli do přírody, v průvodu pod školními prapory a za doprovodu hudby.

Obvykle se studenti nejdříve ozdobili, květinami nebo dokonce speciálními odznaky, které označovaly jednotlivé třídy. Některé školy nesly svůj prapor. Ten byl v národních barvách a pokryt vyšívanými symboly a hesly. Organizace takové akce měla svá pevná

²⁰ JAROLÍMEK, Karel. *Letmý pohled do historie školství v Krásné Lípě: ve světle obecného vývoje školství u nás*. Krásná Lípa, 2003, str.60.

²¹ JAROLÍMEK, Karel. *Letmý pohled do historie školství v Krásné Lípě: ve světle obecného vývoje školství u nás*. Krásná Lípa: 2003, str.64.

²² Za krále je obvykle považován vzrostlý smrk, který je zbaven kůry a dokonale očištěn. Je mu ponechána pouze koruna, která se ozdobí barevnými pentlemi a kyticí květů. Tento kmen je pak postaven na návsi nebo v centrálních částech městečka, kde může zůstat stát po celý měsíc květen jako symbol jara a mládí.

pravidla, dokonce vznikaly zvláštní výletní řády, které dopodrobna popisovaly celý průběh výletu. Většinou ho pořádali studenti vyšších ročníků a nesli za jeho zdárný průběh největší zodpovědnost. Přípravy na něj zabraly i několik dnů.

Ve stanovený den se pak brzy ráno sešli studenti před školou. Na vozy nakládali všechny potřebné rekvizity, např. míče, petardy, ale také soudky piva. Poté se přesunuli na náměstí, seřadili do průvodu a zazpívali společnou modlitbu, obvykle píseň *“Hospodine, pomiluj ny.”* A pak už se celý průvod vydal cestou směrem z města ven, přičemž se k nim postupně přidávali další obyvatelé městečka. Velmi důležitým tělesem byla studentská kapela a její kapelník. Ten měl na starosti udávat tempo pochodu a zároveň obveselovat účastníky i přihlížející různými žertovnými kousky. Všichni studenti byli ozdobeni květinami, zejména růžemi (v národních barvách) a lipovými listy (opět symbolické značení).

Podstatnou částí výletu byl samozřejmě program. Jeho nejdůležitější část se odehrávala v odpoledních hodinách mimo město. Již dopředu bylo vybudované jeviště, na kterém studenti jednotlivých tříd předváděli to, co si pečlivě nastudovali a připravovali. Zpívali, tančili, hráli divadlo, deklamovali. Zejména divadelní výstupy byly velmi oblíbené. Došlo i na činohru, operu a loutkové divadlo. Starší studenti se bavili trochu jinak, především tancem se známými slečnami (samozřejmě za dozoru starostlivých maminek). Nechyběly ani sportovní soutěže - skoky, běhy, závody v běhu v pytlích apod. A to vše bylo řádně prokládáno občerstvením. Byly k dostání teplé párky, sladká voda, zmrzlina, kyselé okurky, preclíky, med atd. Kromě radostných zážitků si student mohl tedy odnést i něco mnohem nepříjemnějšího.

Program byl většinou zakončen až ve večerních hodinách vypouštěním papírových balonů nebo ohňostrojem. Po návratu do města se studenti znovu sešli buď na náměstí nebo před školou a vedení školy veselici zhodnotilo a ukončilo.

Jak již bylo řečeno, nešlo jen o zábavu a rozptýlení. Akce mohla přispět i k prohloubení vzájemných vztahů mezi studenty a učiteli dostali příležitost ukázat svoji lidštější stránku. Studenti se alespoň na jeden den stali nejdůležitějšími osobami města, což v nich podporovalo pocit hrdosti na to, že jsou studenti. A nesmíme zapomenout na město, které si po vydařeném výletu své gymnázium či reálku více hýčkalo (alespoň nějaký čas). I pro obyvatele města byly studentské slavnosti důležitou společenskou událostí. Sešli se na ní významné osobnosti, navazovaly se zde obchodní kontakty, pro mladé studenty to byla vhodná příležitost k vyhledání známosti apod. pro obchodníky naopak šance slušného výdělků.

Největší rozmach zaznamenaly tyto výlety ve 2. polovině 19. století a téměř všechny se konaly podle stejného scénáře. Měnila se postupně snad jen doba konání výletu, pomalu se totiž přesouvaly k závěru školního roku, do měsíce června.²³

Od přelomu 19. a 20. století se ráz těchto akcí zcela proměnil. Celoškolní výlety se přetavily do podoby třídního výletu, exkurze nebo vycházky. Postupně byly organizované jen na úrovni jednotlivých tříd. Měly představovat hodnotný pedagogický projekt, jenž by jednak doplňoval a rozšiřoval znalosti studentů a zároveň neohrožoval jejich mravní vývoj. Jejich náplň se pochopitelně také změnila. Co to znamená? Cílem exkurzí se stala místa, která úzce souvisela s výukou, jejich návštěva měla rozšířit poznatky žáka a prohloubit jeho znalosti. Při tom ještě zapojil také své fyzické tělo, např. absolvováním několikakilometrové procházky. Vyučující spojovali činnosti zeměpisné (orientace v terénu, určování světových stran, nákres krajiny), dějepisné (návštěva památných míst, hradů, zámků, muzeí), tělovýchovné (sportovní aktivity kdekoliv v přírodě), přírodopisné (určování rostlinných a živočišných druhů) a pracovní (prohlídky provozů mlýnů, pivovarů a různých odborných pracovišť). Didaktická složka tak nabývala daleko většího významu nad složkou rekreační. Pořádání výletů také značně ovlivnil rozvoj dopravy. Dosud se žáci a studenti mohli přesouvat jen pěšky či na zapůjčených vozech tažených koňmi. Vůbec pěší chůze byla nezbytnou součástí každého výletu. A když si uvědomíme, že průměrné délky tras, které studenti ušli, se pohybovali mezi 20 a 25 km chůze, přičemž nepoužívali žádné speciální turistické boty, můžeme konstatovat, že podávali skutečně obdivuhodné výkony. Rozšíření železničních tratí tento problém odstranilo a umožnilo cestovat i do vzdálenějších míst naší vlasti. Zvláště pro starší studenty se naskytl možnost vícedenních výletů spojených s přespáním. Na druhé straně se objevil problém s finančními prostředky. Několikadenní výlet si z finančních důvodů nemohli většinou dovolit všichni žáci, i přesto, že v dopravě jim byly poskytovány značné slevy.

Z přelomu 19. a 20. století existují první přesné zápisy o průběhu vycházek. Jsou součástí školních kronik a výročních zpráv jednotlivých škol. Jistě k tomu přispěl i fakt, že se začalo mnohem více dbát na dodržování tělesné aktivity studentů a zároveň se objevila snaha zařazovat do výuky nové pedagogické metody.²⁴

²³ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študenti a kantoři ze starého Rakouska: České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007.

²⁴ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina: *Študenti a kantoři ze starého Rakouska. České střední školy v letech 1867 – 1918*. Praha 2007, str. 98.

Program výletu vždy úzce souvisel s osobou učitele, který jej organizoval. Většinou je totiž pořádali učitelé tělocviku, zeměpisu nebo přírodopisu, takže můžeme snadno odvodit jejich náplň. Tito učitelé si naštěstí byli vědomi toho, že student potřebuje také rozptýlit. Proto připravovali také různé sportovní hry a soutěže. Důležitou součástí výletu byl také zpěv písní, zejména v jeho pochodové části. V neposlední řadě měli učitelé prostor pro lepší poznávání svých svěřenců, žáci se chovali mnohem uvolněněji než ve školních lavicích a projevíli se tak jejich skryté ctnosti i neřesti, které by jinak zůstaly utajeny.

Pro pedagoga ovšem organizace výletu vždy znamenala spoustu práce navíc. Nejenže do přípravy musel vložit kus svého volného času, ale během výletu měl mnohem více práce s udržením kázně mezi žáky. A za své snažení ani nebýval zpravidla odměněn (myšleno finanční odměnou). Na některých školách pak nebylo výletům nakloněno vedení. Mezi argumenty, které podporovaly jejich zrušení, patřilo zejména poukazování na zvýšenou nekázeň žáků a podryvání autority učitelů. Kritizována mohla být ta etapa výletu, kdy učitel se svými svěřenci zamířil do místního hostince na občerstvení. Návštěva takových míst nebyla vedením školy z pochopitelných obav doporučována.

Vytvořil se však i tábor vyučujících, kteří pořádání takovýchto akcí vítali. Již na začátku 20. století se mluvilo o přetěžování žáků, o používání nevhodných metod, které byly založeny na mechanickém učení poznatků. Rozvoj duševní a fyzické stránky osobnosti žáků nebyl v rovnováze. Vycházky a exkurze přinášely podle propagátorů školních výletů žákům tělesné zotavení, načerpání nových sil na čerstvém vzduchu i poučení, k němuž žák mohl dospět vlastní osobní zkušeností.

Vzpomínky na školní výlety nakonec patří k tomu nejhezčímu, co si člověk z let strávených ve školní lavici odnese. Pro studenty to byly velké události, při kterých měli možnost sblížit se svým učitelem a poznat ho i z té lidské stránky, nejenom z profesní. Kantorova shovívavost při posuzování různých prohřešků proti řádu (např. porušení zákazu kouření) pak mohla být i odměněna, např. informacemi o původu různých rošťáren. Takto vše vydrželo až do poloviny 20. století, z logických důvodů s výjimkou válečných období.

První polovina 20. století přinesla kromě technického pokroku a vzniku samostatného Československa mimo jiné také dva světové konflikty, které vážným způsobem poznamenaly osudy milionů lidí nejen v Československu, ale po celé Evropě. Zasáhly pochopitelně i do vzdělávacího systému. V některých městech školy fungovaly v omezeném čase, vyučování bylo zkrácené a výuka se často podřizovala momentálním starostem a problémům. Některé školy dokonce svoji činnost musely zastavit. Je více než zřejmé, že na pořádání školních

výletů nebyl ani čas, ani peníze, ani motivace. Dokazují to také záznamy ve školních a obecních kronikách. Školní výlety a jiné podobné akce se konaly jen výjimečně.

K podstatným změnám, zejména co se týče obsahové a ideologické stránky výletů, došlo po roce 1948 a v následujících desetiletích. Totalitní komunistická ideologie a dlouholetá příslušnost k východnímu bloku v čele se SSSR se pochopitelně promítly i do školství. Školní výuka byla velmi politizovaná, opět se obsah některých předmětů musel přizpůsobit nárokům na politickou výchovu dětí a mládeže. Škola se stala nástrojem v rukou KSČ k výchově tzv. socialistického člověka. Výletům a exkurzím se v této době dařilo, ovšem jejich obsah musel být poplatný době. Tak se jako cílová místa objevila kromě hradů a zámků bojiště 2. světové války (např. Dukelský průsmyk), děti se učily znát historii míst partyzánských úkrytů. Učili se novému předmětu - branné výchově a v praxi si ověřovali svoje „bojové“ schopnosti (topografie, střelba, hod granátem, běh s maskou apod.). K tomu si zpívali pochodové písně opěvující zejména Rudou armádu a pilně se učily rusky. Své znalosti pak mohli někteří ověřit i na zahraničním zájezdu do SSSR. Některé z těchto aktivit se také pravidelně objevovaly jako součást školních výletů. Nicméně si myslím, že skrytý ideologický podtext žákům unikal (alespoň těm mladším) a výlety pro ně stále představovaly odměnu za vykonanou školní práci.

V současné době tradice pořádání školních výletů rozhodně nezaniká. Možností výběru cílových míst naopak stále přibývá. Na trhu se objevují nabídky cestovních kanceláří s tuzemskými a zahraničními zájezdy. Problém se může vyskytnout ohledně nákladů, spojených s financováním takového výletu. Mění se ale také přístup žáků k široké nabídce exkurzí a výletů. Finanční situace rodin žáků je různá. Některí z nich mají možnosti se svými rodiči cestovat a dalo by se říci, že školní výlet pro ně nebude nijak motivující. Na druhé straně žáci ze sociálně slabších rodin tuto příležitost vítají. A přece většina z nich hodnotí školní výlety jako smysluplné akce. Je to totiž společná radost a zážitky, které je spojují a které dělají ze školních výletů ojedinělá setkání.

Kapitola 2

Rozbor školních výletů na základě studia školních kronik

Základní prameny, se kterým se pracuje v této kapitole, jsou školní kroniky pěti vybraných základních škol okresu Rokycany. Jejich zápisy jsou de facto jedinými písemnými zdroji informací, kromě vzpomínek pamětníků, o které se v této práci mohu opřít. Teoreticky se jako možný pramen nabízejí i obecní kroniky, nicméně jejich zápisy se ve většině případů dotýkaly událostí z hlediska fungování školy v dané obci daleko důležitějších a vážnějších. O pořádaných školních výletech se v nich rozhodně nic bližšího zjistit nedá. Zápisy poskytují pouze informace např. o změnách ve vedení školy nebo o stavebních úpravách školních budov apod.

Zaznamenávání údajů o školních výletech nebylo při vedení školní kroniky povinné. Záleželo pouze na ochotě a vůli zapisovatele, zda informaci uchová či nikoliv. To značně komplikovalo heuristickou fázi mého výzkumu. V některých obdobích kroniky zcela mlčí, někdy naopak nabízejí velmi podrobné zápisy. V podkapitole 2.2. nazvané Charakteristika pramenů uvádím podrobný popis všech kronik, které jsem pro práci použila. V úvodní části této kapitoly by však bylo na místě nejdříve představit region, v němž se vybrané školy nacházejí, a podívat se na zdejší vývoj vzdělávání.

2.1.

Historie regionálního školství na Rokycansku

Historie školství na Rokycansku má velmi dlouhou tradici, která sahá až do 14. století. Nejstarší známá škola v Rokycanech byla založena v roce 1363 při rokycanském klášteře a základy vědění poskytla s největší pravděpodobností i Janu z Rokycan. V letech kolem roku 1570 patřila rokycanská městská škola pod správu rektora filozofické fakulty pražské univerzity. Tehdy se hlásila k víře podobojí, nicméně po bitvě na Bílé hoře přešla její správa do rukou jezuitů. Tuto podřízenost školství církvi změnila teprve reforma Marie Terezie vydáním Všeobecného školního řádu. Jím byla škola podřízena státu, který svůj dozor nad ní prováděl prostřednictvím inspektorů.

Původní farní škola sídlila ve staré budově u kostela, tzv. „pod schůdky.“ Tato budova byla velmi stará, zhruba ze 16. století a tvořila pevnou součást městských hradeb. Později, v roce 1794, byla škola přemístěna do nové budovy vlevo od kostela, ve které se v současnosti nachází Muzeum Dr. Bohuslava Horáka. Povolení o zřízení hlavní školy v Rokycanech bylo uděleno až v roce 1840. Tato hlavní škola měla tři třídy, vyučovala podle rozšířených osnov pro triviální školy a zároveň své žáky připravovala také ke studiu na reálné škole či na gymnáziu.²⁵

K rychlejšímu tempu rozvoje školství docházelo až po roce 1848. V roce 1848 rokycanští otevřeli 4. ročník hlavní školy a v roce 1850 z něj vytvořili 1. ročník nižší reálné školy. V roce 1870 se pak dívčí a chlapecká škola stala školou obecnou.

V důsledku snah rozšiřovat nabídku vzdělání pro občany Rokycan byla založena nová měšťanská škola. Byla určena žákům, kteří již dokončili obecnou školu a dále se měli V roce 1885 v Rokycanech objevily dvě měšťanské školy – dívčí a chlapecká – obě v budově za radnicí.

Konec 19. století je spojen v Rokycanech se snahou o vybudování úplně nové školní budovy, neboť dosavadní prostory začínaly nevyhovovat počtu žáků jak svým prostorem, tak didaktickým i sociálním vybavením. Průtahy, které se kolem schválení vybudování nové školní budovy objevovaly, ukončilo teprve rozhodnutí okresního školního rady profesora Wegera v listopadu 1892. Na jeho příkaz musela místní školní rada tento problém vyřešit. Vhodné místo pro novou budovu bylo vybráno v Pražské ulici. Stavba byla zahájena v červenci roku 1897 a úplně dokončena byla během prázdnin v roce 1898. Slavnostní otevření nové školní budovy proběhlo 18. září 1898.²⁶

Tok zápisů ve školní kronice v 1. desetiletí 20. století probíhal podle zaběhnutých rituálů, střídaly se zápisy o zahájení školního roku bohoslužbou, náboženských cvičeních, oslavách narozenin císaře, dětském dni a ukončení školního roku. Řád narušila 1. světová válka. I školní budova přestala na čas sloužit svému původnímu účelu, její prostory byly využity jako skladiště, ubytovny pro vojáky a lazaret.²⁷

V podmínkách existence nového samostatného československého státu se vyučování opět stabilizovalo. Ani zápisy ve školních kronikách nepodléhaly nějakým velkým změnám,

²⁵ HRACHOVÁ, Hana –BOREK, David. *Rokycany*. Praha: NLN, 2011, s 318.

²⁶ TUPÝ, Miroslav – ZÁHROBSKÝ, Zdeněk. *Sto let základní školy v ulici Míru v Rokycanech (1898 – 1998)*. Rokycany: správa školy u příležitosti 100. výročí založení školy, 1998, s. 39.

²⁷ Tamtéž.

objevila se ale jiná jubilea a výročí, která se připomínala. Rok 1931 přinesl Rokycanům dvě důležité události. Jednak byla otevřena nová školní budova Masarykovy jubilejní obecné dívčí školy a také zahájilo svoji činnost Městské muzeum v prostorách bývalé dívčí obecné školy vedle farního kostela. Léta předválečná přinesla i rokycanským žákům změny ve vyučování. Daleko více byly do různých hodin zařazovány prvky branné výchovy a cvičení civilní protiletecké ochrany, to vše ve stínu hrozby útoku nacistického Německa. Normální chod školy narušil pochopitelně vznik Protektorátu Čechy a Morava a zásahy okupační správy do českého vzdělávacího systému.²⁸

Druhá polovina 20. století přinesla opět zásadní změny do systému školství. Podle zákona o jednotném školství začaly existovat školy mateřské, národní a střední. Dosavadní školy měšťanské se tak de facto staly školami středními, ovšem zároveň byla zavedena pouze osmiletá školní docházka. V duchu hesla „Československá škola je škola politická“ se i učitelé rokycanských škol museli školit v dlouhodobých politických kurzech a začali se učit rusky. Poprvé v historii byly slaveny narozeniny Komenského jako Den učitelů. V kronikách se objevovaly zmínky o úpravách síní revolučních tradic, oslavoval se Vítězný únor, První máj, Velká říjnová socialistická revoluce nebo sjezdy KSČ.

Polistopadový vývoj znovu zápisy ve školních kronikách proměnil. Přinesl žákům svobodný výběr např. studia cizích jazyků, pedagogům nesmírné množství další práce při realizování moderní reformy školství. Škola v ulici Míru oslavila ve školním roce 1998/1999 100. let své existence. Oslavy charakterizovalo velmi mnoho akcí a soutěží pro žáky. Zakončeny byly uspořádáním školní akademie. V současné době město Rokycany nabízí vzdělávání celkem na třech základních školách, ZŠ ulice Míru, ZŠ Čechova a ZŠ T.G. Masaryka.²⁹

Rozvoj regionu soustředěného okolo městeček Břasy a Radnice byl spojen především s rozvojem průmyslu. Celá lokalita byla v držení šlechtického rodu Šternberků, který průmyslový rozvoj vydatně podporoval. Jeden z příslušníků rodu, Kašpar Mária Šternberk proslul jako významný přírodopisec. Patřil k zakladatelům Muzea království českého, pozdějšího Národního muzea, jemuž také věnoval svou knihovnu a cenné botanické a

²⁸ Tamtéž.

²⁹ SOKA Rokycany, fond ZŠ ulice Míru Rokycany, *Kronika základní devítileté školy, 1961 – 1988*, nezprac., s. 604.

paleontologické sbírky.³⁰ Na hřbitově ve Stupně dodnes stojí empírová hrobka rodu Šternberků.

Oblast Břas a Radnic byla unikátní především svým povrchovým dolováním černého uhlí. V oblasti se nacházela vysoká pec na tavbu železné rudy a válcovna. Později přibyla sklárna a keramické závody. V současné době zde pracovní příležitosti nabízí jen firma Primalex, výroba malířských nátěrů. Dostatek pracovních příležitostí do regionu lákal nové obyvatele. Charakter přirozeného centra regionu si Břasy zachovávaly i z několika dalších důvodů. Už od 14. století se v obci Stupno nacházel farní kostel sv. Vavřince, jehož součástí byl i hřbitov. Od roku 1863 tudy vedla železniční trať, která spojovala Radnice a Stupno s Chrástem u Plzně a Plzní. Všechny tyto faktory ovlivňovaly i společenský život v obci.³¹

Ve Stupně byla založena první školní budova již v roce 1825. Tato obecná škola byla po dlouhá léta jedinou školou mezi obcemi Břaska.³² K výstavbě dalších školních budov docházelo až ve 2. polovině 19. století. Konkrétně v roce 1885 na Březině a v Kříších a o rok později ve Vranově. V 90. letech byla postavena úplně nová budova na místě bývalého hřbitova ve Stupně, naproti kostelu sv. Vavřince.³³ Svému účelu slouží dodnes, je v ní umístěn 2. stupeň zdejší základní školy. V další budově, zrekonstruované v roce 2000/2001, je umístěn 1. stupeň. V současné době je ZŠ a MŠ Stupno příspěvkovou organizací, jejímž zřizovatelem je obec Břasy. Pod hlavičku této organizace jsou začleněna všechna školská zařízení v obci, tj. základní škola, mateřská škola Stupno, mateřská škola Břasy, školní jídelna Stupno a školní jídelna Břasy.

Městečko Radnice leží na západním okraji Křivoklátské vrchoviny. První zmínky o jeho existenci se vztahují k roku 1336. Tehdy se Radnice staly součástí rožmberského panství. Jeho součástí byly téměř 100 let a jako připomínka tohoto svazku zůstala v městském znaku rožmberská pětilistá růže. Na konci 18. století pak došlo ke spojení s březinským panstvím v osobě Jáchyma ze Šternberka. Podobně jako ve Stupně i Radnice byly rozvinutým průmyslovým střediskem. Těžba černého uhlí, přítomnost hutí, skláren a pivovarů, v okolí využívání úrodné zemědělské půdy a lesních porostů - to vše skýtalo velké množství

³⁰ KVAČEK, Jiří – PÁTOVÁ, Renáta. *Kašpar hrabě Sternberg - přírodovědec a zakladatel Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 1998, s. 104.

³¹ SOKA Rokycany, fond AM Radnice, *Kronika města 1836 – 1850*, nezprac., s. 46, resp. *Kronika města 1922 – 1937*, nezprac., s. 121.

³² Obcemi Břaska dnes rozumíme obec Břasy, Darová, Kříše, Stupno a Vranovice.

³³ *Kronika obecné školy I. 1876 – 1906*. Uloženo v SOKA Rokycany, název fondu Národní škola Stupno, inv. č. 451, s. 248.

pracovních příležitostí. V současné době v Radnicích však většina těchto odvětví zanikla a pracovní příležitosti nabízejí blízká města Rokycany a zejména Plzeň. I zde má školství dlouhou tradici. V minulosti zde vedle sebe existovaly školy obecné a měšťanské jak chlapecké, tak později i dívčí. Školní budovy byly soustředěny v centru města, na náměstí Kašpara Šternberka. Tak jak rostl počet dětí, začaly tyto budovy ve druhé polovině 20. století kapacitně nevyhovovat. Město proto nechalo vystavět úplně nový komplex budov na radnickém sídlišti. Nový areál pojme více jak 300 dětí z okolních spádových obcí a je moderně vybaven. Nechybí zde doplňkové prostory, jako jsou tělocvična, sad a zahrada či venkovní hřiště.

Obec Mlečice, jež je podobně jako Břasy, Stupno a Radnice ve společném svazku mikroregionu Radnicko, je trochu více vzdálená od svého okresního města. Leží přibližně 23 km severovýchodně od Rokycan a tvoří ji celkem tři části – Mlečice, Prašný Újezd a vesnice Skoupý. První zmínka o existenci obce je datována k roku 1228. V 16. století náležely Mlečice ke zbirožskému panství a později přešly do držení rodu Lobkoviců.³⁴ Příležitostí k obživě tento kraj příliš mnoho nenabízel. Ani v současné době zdejší obyvatelé nemají téměř z čeho vybírat. Obec leží stranou hlavních dopravních tahů obklopena lesy a zemědělskou půdou. Lesnictví a zemědělské práce byly tedy z velké většiny zdrojem příjmu zdejších obyvatel. Po transformaci zemědělství v 90. letech 20. století se výběr možností zaměstnání ještě více zúžil. Z modernějších průmyslových závodů je dnes nejbližší pouze strojírenský závod Zbivoř ve Zbivoři.

Zmínka o existenci školy je v kronikách datována již k roku 1775. V obci tehdy působil učitel příjmením Studený. Pro zajímavost si můžeme uvést, že měl kromě vzdělávání dětí na starost také velmi nebezpečný úkol, tzv. zvonění proti mračnům.³⁵

Více jak stoleté působení této školy bylo přerušeno v roce 1888. Z důvodu nízkého počtu dětí byla mlečická škola uzavřena a výuka byla napříště zajišťována v nově zřízených jednotřídních školách v Prašném Újezdě a Ostrovci.

K velkým změnám došlo v Mlečicích paradoxně v době, která českému školství zrovna nepřála. Po znovuotevření obecné školy představitelé místní školní rady dosáhli vyhovění žádosti o zřízení i měšťanské školy v Mlečicích, a to výnosem České zemské školní

³⁴ SOKA Rokycany, fond AO Mlečice, *Kronika obce 1873 – 1918*, nezprac., s.160.

³⁵ SOKA Rokycany, fond AO Mlečice, *Kronika obce 1873 – 1918*, nezprac., s.160. Zvonění proti mračnům byl pradávňý zvyk. Lidé věřili, že zvuk zvonů a rozvlněný vzduch dokáže rozehnat nebezpečná bouřková mračna. Bylo to velmi nebezpečné a hlavně nesmyslné počínání, které později (v 19. století) bylo vrchností zakazováno a dokonce trestáno.

radly v Praze ze dne 16. 4. 1940. Nově vzniklá škola byla umístěna do staré školní budovy. Hned od příštího školního roku ji začaly navštěvovat děti z mnoha okolních spádových obcí, např. ze Zvíkovce, Podmokel, Terešovské Lhotky a mnoha dalších. Její otevření bylo výjimečné, škola se totiž stala poslední nově založenou českou školou v tehdejších Protektorátu Čechy a Morava.³⁶

Mlečická škola existuje dodnes. Současný demografický vývoj v oblasti však vede v poslední době k razantnímu úbytku žáků. Od školního roku 2007/2008 byl bohužel uzavřen 2. stupeň a stejný osud pravděpodobně čeká i 1. stupeň. Ke školnímu roku 2010/2011 školu navštěvovalo celkem 22 žáků. Tvořili jednu třídu se dvěma odděleními.³⁷

Poloha města Mýta na důležité obchodní cestě z Plzně do Prahy. Od putujících se zde vybíral poplatek, zvaný mýto, odtud pravděpodobně pochází název města. Na počátku 14. století byla obec povýšena na městečko a byl jí zapůjčen znak rodu Rožmberků, do jejichž panství náleželo.³⁸

Většina obyvatel města i blízkého okolí nacházela obživu v tzv. formanství, čili provozování přepravy. Ovšem vybudování železnice ve 2. polovině 19. století postupně způsobilo ukončení jejich činnosti, což pocítili na svých příjmech rovněž provozovatelé obchodů a hospůdek. Chudší obyvatelé pak měli možnost obživy ve cvočkařství. Vedle drobných řemeslníků a obchodníků bylo v Mýtě rozšířeno zemědělství. Drobní zemědělci pak vypomáhali s pracemi větším hospodářům. Pro Mýto byla rovněž významná výroba a vývoz sladu. Jeho historie sahá do roku 1870, kdy dokonce vznikla akciová společnost pro výstavbu pivovaru a sladovny. Mýtské pivo se vyváželo do plzeňského hotelu Platýz. Na svoji dlouholetou tradici mýtské navázali i v období po druhé světové válce. Kvůli zastaralému vybavení byla výroba sladu ukončena v roce 1994.³⁹

Počátky školství v Mýtě sahají až do 1. poloviny 17. století. První doložené zmínky o škole se vztahují již k roku 1633 a po vynuceném přerušení vyučování v době třicetileté války byla obnovena výuka v roce 1680. Až do poloviny 19. století se postupně z jednotřídky vytvořila škola o pěti třídách. Školu v této době navštěvovaly děti z okolních vesnic Holoubkova, Medového Újezda a také ze zbirožského nádraží a pily. Rostoucí počet obyvatel a tím zvýšené požadavky na všeobecné vzdělání si brzy vynutily vznik měšťanské školy.

³⁶ SOkA Rokycany, fond OÚ Mlečice, *Kronika obce 1919 – 1994*, nezprac., s. 852.

³⁷ ZŠ Mlečice, *Kronika školy Mlečice*.

³⁸ SOkA Rokycany, fond MěNV Mýto, *Kronika obce (1860) 1945 – 1969*, inv. č. 164, s. 209.

³⁹ SOkA Rokycany, fond MěNV Mýto, *Kronika obce (1860) 1945 – 1969*, inv. č. 164, s. 209.

Realizaci již odsouhlaseného projektu však zbrzdil jednak nedostatek finančních prostředků a zasáhla také 1. světová válka. Měšťanská škola byla tedy vybudována až v novém Československu a slavnostně otevřena v září roku 1922. Od začátku ji však provázely problémy. Jelikož byla otevřena ve staré školní budově, brzy se její prostory staly nevyhovujícími a rostl tlak na kompetentní úřady, aby odsouhlasily stavbu nové školy. V roce 1925 byla na ni vypsána soutěž a vyučování zde bylo zahájeno 1. září 1927. Otevření školy se zúčastnili zástupci institucí, spolků a všech vrstev obyvatelstva. Slavnost byla zakončena vystoupením pěveckého sboru.

2.2.

Charakteristika pramenů

Školní kroniky nesporně patří k zajímavým historickým pramenům. Jsou součástí života školy, dokumentují její činnost. Při jejich pročitání se člověku, který ji kdysi navštěvoval, vybavují známé tváře, osoby a vzpomínky na společně prožitá školní léta. Člověk si také uvědomí, jak je škola úzce spojena se životem obce a jejích obyvatel a se všemi důležitými historickými událostmi. Tak jako se vývoj české politiky dotkl všech občanů, projevil se také ve školním prostředí. Velmi dobře to dokazují zápisy ve školních kronikách. Pojďme se podívat, jak takové zápisy mohly vypadat, jaké informace obsahovaly a zda v nich vůbec najdeme důkazy o realizaci školních výletů.

Projít všechny potřebné kroniky znamenalo strávit velké množství času nejprve v badatelně Státního okresního archívu v Rokycanech. Zhruba v měsíci březnu letošního roku byly spuštěny stránky nabízející tyto archiválie v digitalizované podobě,⁴⁰ což mi nesmírně usnadnilo práci, neboť jsem bez nějakého časového omezení mohla kdykoliv usednout k počítači a pracovat. Úsporu času to určitě znamenalo, i když přečíst jednu stránku v digitální podobě trvá o něco déle než v reálu. Další výhoda, kterou tenhle styl práce nabízí, je, že jsem se k prameni mohla kdykoliv vrátit, aniž bych musela znovu dojet do okresního města a archiválii nechat vyhledat.

Celkem bylo nutné projít 39 školních kronik. Pochopitelně, že jejich počet se na jednotlivých školách vždy lišil. Nejvíce jich bylo nutné pročíst v případě škol v samotných

⁴⁰ <http://www.soaplzen.cz/porta> fontium

Rokycanech. Konkrétně jich bylo čtrnáct, přičemž ty nejmladší, poskytující informace o základní škole ulice Míru byly de facto jen dvě. Jednalo se o Kroniku základní devítileté školy z let 1961 – 1988 a o současnou kroniku na tu předcházející navazující, která je ještě uložena ve škole. Předchozí knihy se týkaly časového období 1868 až 1960. Tyto kroniky byly ještě rozdělené, neboť některé uchovávaly zápisy o existenci Obecné školy dívčí (mapují tato časová období 1895 – 1927, 1928 – 1936, 1936 – 1953 a válečná léta 1940 – 1945), vedle nich to byly kroniky Obecné školy chlapecké z let 1895 – 1926, 1926 – 1939, 1940 – 1952 a pramenem poskytujícím nejstarší záznamy byla Kronika obecné školy z let 1845 – 1900. Po vzniku měšťanských škol přibýly rovněž jejich kroniky. Své záznamy vedla jak Měšťanská škola chlapecká, a to od roku 1900 až do školního roku 1944/45. Podobně na tom byla Měšťanská škola dívčí, jejíž záznamy však končí už v roce 1939. Problém ovšem je v tom, že chlapecké i dívčí školy někdy pořádaly školní výlety společně, takže záznamy o nich mohly být buď jen v kronice chlapecké školy nebo jen dívčí. Sledování školních výletů by samozřejmě bylo možné i jen v rámci rokycanských škol, pokud bychom brali v potaz uvedené rozdělení na školy chlapecké a dívčí. Do této kategorie by mohla ještě spadat základní škola v Radnicích, kde kromě obecných a měšťanských škol byla také jedna škola střední. Pro ucelenost a přehlednost jsem se však rozhodla toto rozdělování nezohledňovat, neboť by to způsobilo přílišné rozmělnění tématu.

U ostatních škol, které jsou z hlediska kapacity žáků pochopitelně menší, byla situace přehlednější. Naopak, problém se mohl vyskytnout v tom, že některá časová období prostě kroniku nemají, anebo existovala, ale není v současnosti k nalezení.

Základní škola ve Stupně má k dispozici celkem pět kronik. Nejstarší záznamy obsahovala Pamětní kniha národní školy v Horním Stupně z let 1876 – 1906. Na ni navazovala Pamětní kniha Obecné školy ve Stupně z období 1906 – 1939 a poté kronika obecné a národní školy ve Stupně 1939 – 1953. Pak už byla možnost zmapovat jen období 1968 - 1982 a současnou kroniku, která má svůj začátek v roce 1991. Zbylé časové úseky prostě chybějí, případně není kronika k nalezení.

Pro získání dat o základní škole v Mlečicích jsem použila školní kroniky, konkrétně z let 1913 – 1928, 1928 – 1953, 1968 – 1992 a současnou kroniku, do níž jsou zaznamenávány údaje od školního roku 1992/93. V tomto případě velmi dobře posloužila také Obecní kronika Mlečic, Díl I., vedený od počátku do roku 1918, z níž jsem čerpala zejména výše shrnuté údaje o historii školy (kapitola 2.1.).

Jak již bylo řečeno výše, tam, kde vedle sebe souběžně existovaly školy chlapecké a dívčí (ať už obecné či měšťanské), bylo vysledování záznamů a jejich porovnávání složitější.

Některé kroniky totiž obsahovaly zmínky o společných výletech, jenže toto společné zapisování nemělo žádný řád. Zbývalo než opravdu projít všechny kroniky dívčích a chlapeckých škola a jednotlivé záznamy ve stejném školním roce porovnávat, aby nedošlo k duplicitě. V případě města Radnice se jednalo o Kroniku měšťanské a obecné školy chlapecké 1830 - 1918, kroniku měšťanské, obecné, hlavní a střední školy 1919 - 1956. Dále o kroniky obecné školy dívčí 1940 – 1945 a 1945 -1953, kroniku střední a základní školy 1956 – 1983 a současnou školní kroniku.

Poslední kroniky, které jsem využívala, pojednávaly o historii základní školy v Mýtě. Šlo především o kroniku obecné a měšťanské školy z let 1922 – 1927 a kroniku měšťanské školy z let 1922 – 1933. Na ni pak navazovala kronika měšťanské školy z let 1933 - 1938 a z let 1938 - 1940. Společná kronika obecné a měšťanské školy zaznamenávala období let 1940 – 1951, o období 1951 - 1994 pak hovořila kronika národní, střední a základní školy.

Projít zápisy 39 uvedených školních kronik představovalo poměrně časově náročnou rešerši, navíc s nejistým výsledkem. Zdaleka ne každá kronika v každém školním roce nabídla široký výběr záznamů o školních výletech. Zejména kroniky sahající ještě do konce 19. století takové informace téměř neposkytovaly. Jednotlivé zápisy z různých škol se také lišily jak stylem zápisu, tak obsahem a množstvím poskytujících dat. Trochu problematická byla samozřejmě léta 2. světové války. Na některých školách se pokračovalo v zápisech do své původní kroniky, nicméně z pochopitelných důvodů záznamy o školních výletech byly jen sporadické, naprostá většina dalších informací byla pouze poplatná režimu. Další variantu představovali nově zavedené kroniky, ani v nich ovšem výletům pozornost věnována nebyla. Válečná léta a následující změna politického kurzu znamenaly pro vedení školních kronik určité změny, proto jsem se rozhodla veškeré rozbory záznamů rozdělit do dvou časových rovin: první období je tedy od prvních záznamů až do roku 1945, druhé se pokouší zmapovat druhou polovinu 20. století.

2.3.

Charakteristika záznamů a jejich rozbor

Kroniky jsou zcela logicky členěné podle jednotlivých školních roků. Na tom se nic nezměnilo ani v současné době, snad jen můžeme připomenout, že začátek a konec školního roku nebyl vždy pevně stanoven na 1. září a 30. červen, ale mohl zasahovat i do letních typicky prázdninových měsíců. Hlavní vyučovací doba se vždy kryla s ročními obdobími podzim a zima, kdy sezónní zemědělské práce skončily a bylo tedy vhodné využít tento čas ke vzdělávání dětí. Předpokládám, že není nutné upozorňovat na fakt, že součástí školního roku jsou také dny volna. Tyto dny se většinou vztahovaly a stále vztahují k významným státním svátkům.⁴¹ Stejně tak čas prázdnin se oproti minulosti příliš nezměnil. S čím se naopak v dnešní době v zápisech nesetkáme, to je např. vyhlášení uhelných prázdnin, které se v kronikách celkem často objevovaly. Nastávaly v době nedostatku paliva k vytápění školní budovy, což při vytápění plynem dnes nehrozí.

2.4.

Záznamy z období od 80. let 19. století do roku 1948

Zásadní vliv na utváření a obsah zápisů v kronikách mělo vždy soudobé politické zřízení. Podíváme – li se na zápisy před rokem 1900 a poté až do roku 1918, jsou to spíše poznámky týkající se politických dějin regionu. Velké množství stránek bylo vždy věnováno členům panovnického rodu Habsburků. Nejvíce místa pochopitelně náleželo císaři Františku Josefu I. a událostem s jeho osobou spojených. Další důležitou součástí kroniky byl řádný zápis o seznámení se s vyhláškami ministerstva školství, např. o změnách v úvazcích a platech učitelů, v osnovách, počtech žáků ve třídách apod. Konkrétní údaje o průběhu školního roku se pak mnohdy vešly na dvě stránky knihy. Vždy bylo pečlivě zaznamenáno,

⁴¹ Například můžeme připomenout oslavu dne vzniku samostatné Československé republiky 28.10. nebo 1. květen, Svátek práce.

kolik žáků a s jakými výsledky prošlo jednotlivými ročníky, nechyběl samozřejmě jmenný seznam všech členů pedagogického sboru. Podrobně byl také popisován průběh zahájení i konce školního roku.

Zmínky o realizaci školních výletů, vycházek a exkurzí se na uvedených dvou stránkách také objevovaly, nicméně nebylo to v žádném případě pravidlo, spíše šlo o doplňující informace a záleželo pravděpodobně jen na osobě zapisovatele, jímž byl ve většině případů řídící učitel, zda uznal za vhodné se o těchto akcích vůbec zmiňovat či nikoliv. Na popis výletů tudíž také neexistovala nějaká jednotná šablona nebo předloha, která by nařizovala, co všechno musí být zaznamenáno. A tak se jednotlivé zápisy lišily svým rozsahem i obsahem. V některých případech byl pisatel hotov v jedné větě. Zápis mohl v tom případě vypadat takto: *...18.4. všichni žáci se zúčastnili celodenního výletu do lihovaru Vojenice a Svinná (zde návštěva mlékárny a sýrárny.)*⁴² Naopak rozšířenější zápis mohl být zapsán takto: *...29.6.1909 se žáci naší školy a Klub velocipedistů v Rokycanech sešli na společném výletě do lesiny u Němčiček. Někteří dostavili se v národních krojích, za vyhrávání hudby prozpěvovali. V lese hráli různé hry, bylo podáváno občerstvení (za přispění rodin žáků). Těsně po návratu začala bouřka...*⁴³

Zastavme se ještě na chvíli u zápisů, které se sice tolik nedotýkají našeho tématu, nicméně s ním mají přímou souvislost. Válečné události z let 1914 – 1918 přetrhly ustálenou podobu zápisů ve školních kronikách. Pochopitelně, útrapy války měly dopad na všechny oblasti lidského konání, školství nevyjímaje. Na některých školách byla výuka krácena a přizpůsobována požadavkům doby, někde se nevyučovalo vůbec. Jestliže prioritním cílem občanů, kteří zůstali doma v zázemí, bylo „pouze“ přežít, je více než jasné, že na organizování školních výletů nemohlo být ani pomyšlení. Většina kronik se v tomto shodovala. Např. ve stupenské kronice byl uveden záznam, že *... 10. 5. 1916 se uskutečnil celoškolský výlet, při kterém 200 žáků shlédlo filmové představení vlasteneckého filmu Den rakouského záložníka...*⁴⁴ Školní kroniky se v tomto období proměnily ve válečné zápisky. Na denním pořádku byly záznamy o rekvizici potravin a oděvů pro účely fronty, na obcích ležela starost o válečné invalidy, zajatce a uprchlíky. Mnohdy byli tyto lidé ubytováni právě ve

⁴² SOKA Rokycany, fond Měšťanská škola Radnice, *Kronika Měšťanské a obecné školy chlapecké I. 1830 – 1918*, nezprac., s. 367.

⁴³ SOKA Rokycany, fond II. Národní škola Rokycany, *Kronika obecné školy dívčí I. 1895 – 192*, 7 inv. č. 693, s. 342.

⁴⁴ SOKA Rokycany, fond Národní škola Stupno, *Kronika obecné školy II. 1906 – 1939*, inv. č. 452, s. 286.

školních budovách. Nechyběl ani stále doplňovaný seznam padlých vojáků na frontě pocházejících z dané obce.⁴⁵

Po vzniku samostatné Československé republiky se mohl vrátit do normálních kolejí i školní život. S novou politickou situací se změnil také styl zápisů ve školních kronikách. Jejich nedílnou součástí se stal vždy popis důstojných oslav narozenin prvního československého prezidenta T.G. Masaryka. Připomínání a oslava dne vzniku samostatné ČSR byly také vždy doprovázeny velkolepými slavnostmi, besídkami a přehlídkami, kterých se samozřejmě účastnili i žáci se svými učiteli. Stále připomínanou událostí byla i účast čsl. legionářů v bojích na východní frontě. Například dvacetileté výročí bitvy u Zborova si v Radnicích připomněli za účasti gen. J. Syrového, který zde přítomným bývalým legionářům uděloval čestné medaile.⁴⁶

Válka a její děsivé následky přiměly moderní státy založit světovou organizaci, která by měla za úkol zabránit novému světovému konfliktu a založení Společnosti národů se stalo rovněž zvykem připomínat ve školách. Další stránky byly věnovány připomenutí významných českých osobností, jako byli např. Jan Hus, Jan A. Komenský, z moderních dějin pak M. R. Štefánik a další postavy stojící u zrodu samostatného Československa.

Součástí zápisů byly vždy výsledky voleb obecních a parlamentních voleb. Život školy prostě nemohl být odříznutý od dění v obcích. Učitelé se naopak angažovali ve veřejném životě, byli např. členy různých komisí, např. kulturní apod., neboť byli považováni za představitele místní inteligence.

Často se mezi zápisy ve školních kronikách objevovaly zmínky o tzv. stromkových slavnostech. Každá školní třída dostala za úkol vysázet určitý počet stromů v obci (např. v aleji vedoucí ke škole) a o tyto stromky pak žáci v průběhu školního roku pečovali. Pravděpodobně měla tato událost pro školu velký význam, byla zmiňována celkem pravidelně (přinejmenším v zápisech z dob 1. republiky). Mnohde k ní byly připojovány i fotografie.

Nedílnou součástí zápisů byly odjakživa zmínky o počasí. Většinou se zmiňovaly zásadní jevy, které se během školního roku vyskytly, např. bouřky, záplavy, sucho apod. Sporadicky zmínka o počasí doplňovala i některé zápisy o průběhu školního výletu.

⁴⁵ SOKA Rokycany, fond ZŠ Mlečice, *Kronika školy III. 1913 – 1928*, nezprac., s. 156.

⁴⁶ SOKA Rokycany, fond Měšťanská škola Radnice, *Kronika Měšťanské a obecné školy chlapecké, I. 1919 – 1956.*, nezprac., s. 367.

Od 30. let 20. století opět začalo vstupovat do života občanů reálné nebezpečí válečného konfliktu. Příprava na střetnutí ČSR s Německem v letech 1935 – 1938 se promítla i do školství. Téma našlo svůj odraz jak ve školních osnovách, tak v zaměření školních výletů. Byla posilována příprava fyzické kondice žáků v hodinách tělesné a branné výchovy. Žáci byli seznamováni se zásadami bezpečného chování v život ohrožujících situacích a s poskytováním první pomoci zraněným osobám. V hodinách dějepisu a občanské výchovy byl kladen důraz na vlastenecké a národní cítění. Jako příklad uvádím z této doby školní výlet, který zorganizovali na základní škole v Mlečicích dne 16. 5. 1937. Celkem 49 dětí spolu se dvěma pedagogy navštívili plzeňský aeroklub, kde si mohli prohlédnout letadla zvenku i zevnitř. V dělostřeleckých kasárnách pak viděli na vlastní oči děla a také ubikace vojáků a stáje. V kasárnách pěšího pluku č. 18 poobědvali a poté si mohli vyzkoušet střelbu z těžkého a lehkého kulometu. Po prohlídce městského muzea, radnice a chrámu sv. Bartoloměje navštívili ještě závod na výrobu uzenářského zboží u firmy Hudlický. Zde každé dítě zdarma obdrželo jeden vuřt, jeden párek, křen a krajíc chleba.⁴⁷

Podívejme se nyní přehledně na vývoj výletů v časovém horizontu zhruba od 80. let 19. století až po skončení let válečných, do roku 1945. V tomto období se prvek výletů ve školním prostředí teprve postupně usazoval. Narážíme zde však na terminologické nejasnosti. Stal se pravidelně opakující se záležitostí v průběhu školního roku. Pro označení opuštění školních lavic za účelem návštěvy přírodní nebo historické zajímavosti používali kronikáři dva pojmy – vycházka a výlet. Mohli bychom namítnout, že vycházka je dvouhodinová procházka lesem nebo parkem a ne celodenní výlet. Je to v podstatě pravda, nicméně v této době byla za výlet považována někdy i vycházka. Je nutné si uvědomit, že školní řád nedával mnoho příležitostí k opuštění školní budovy a každá možnost, jak pobýt venku, byť by to bylo jen dvě hodiny, byla považována za velkou událost. Svoji roli pochopitelně hrály i finanční náklady, které by byly spojené s celodenním výletem. Většina rodin si nemohla dovolit svým ratolestem platit drahé výjezdy na celý den.

Vycházky měly své místo téměř v každém měsíci školního roku. V zásadě bylo možné je rozdělit do dvou tematických skupin. První skupinu tvořily vycházky tělovýchovné., jejichž náplní byly různé běhy, pohyb na čerstvém vzduchu a sportovní hry v přírodě. Jejich cílem bylo podporovat zdravý fyzický vývoj žáků.

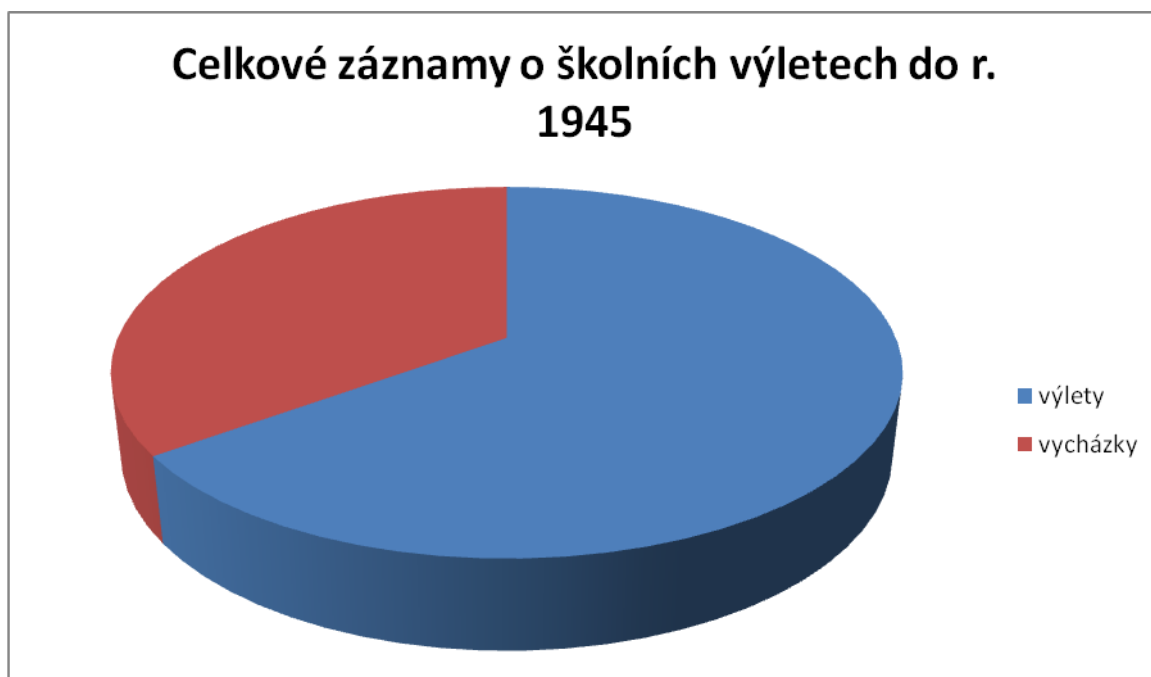
Mezi nejoblíbenější témata tzv. vlastivědných vycházek, které představují druhou tematickou skupinu, patřily pěší pochody do nejbližšího okolí školy. Jejich záměrem nebylo

⁴⁷ SOKA Rokycany, fond ZŠ Mlečice, *Kronika školy IV. 1928–1953.*, nezprac., s. 102.

jen strávit část vyučovacího dne na čerstvém vzduchu, ale měly plnit zejména didaktický účel, tedy prohlubovat a ověřovat znalosti nabyté ve školních lavicích. Žáci nižších ročníků většinou chodili pozorovat změny v přírodě za každého ročního období, sledovat zemědělské práce, vstřebávat zásady správného chování na silnicích a v provozu a také poznávat svoji obec. Starší žáci se pak pouštěli do vzdálenějšího okolí a všímali si technických památek, podniků a přírodních zajímavostí svého regionu.

Témata školních výletů se mnohdy odvíjela od soudobé politické situace. Tak například v době 1. republiky se cílem školních výprav často stávala místa spojená s osobou prvního čsl. prezidenta T. G. Masaryka. Vyhledávané byly například Lány, jako místo jeho častých pobytů. Naopak v době silícího nebezpečí války ze strany nacistického Německa žáci navštěvovali kasárna a jejich vojenské posádky, zkoušeli si střelbu z některých zbraní – jak již bylo zmíněno - a přímo ve školách byly do výuky zařazovány prvky branné výchovy.

Z grafu číslo 1, který vypovídá o celkových počtech záznamů o mimoškolních akcích, je patrné, že pojem výlet se objevuje v záznamech mnohem častěji než vycházka. Vyskytoval se v záznamech kronikářů v 65% případech z celkového počtu 479 záznamů. Na zápis vycházky, ať už tělovýchovné či vlastivědné, však také zbylo relativně hodně zápisů, celých 167. Jejich celkem vysoký počet je dán rovněž již faktem, že do výuky byly zařazovány pravidelně každý měsíc. V této podobě byly součástí vyučovacího procesu až do roku 1945. Proto jsem také tento rok vybrala jako hranici dvou období, ve kterých jsem školní výlety zkoumala.

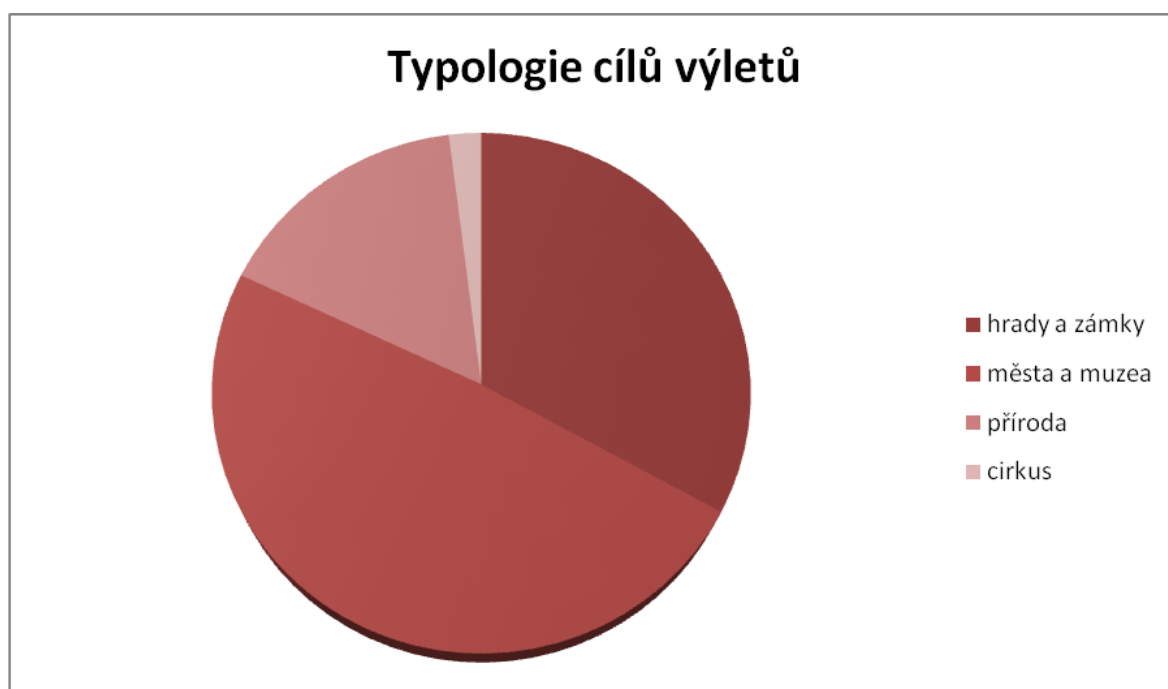
Graf č. 1

Velice zajímavé jsou informace o cílech školních výletů. Jak ukazuje graf č.2, nejoblíbenějšími místy, která žáci s jejich učiteli v tomto období navštěvovali, byla města a muzea. Téměř vždy se jednalo o návštěvy těch nejbližších měst – to znamená z pohledu mapovaného regionu o Plzeň a Rokycany. Pokud to bylo možné z hlediska finančních nákladů, byla cílem žáků samozřejmě i Praha jako hlavní město. V Plzni byly vyhledávanými objekty plzeňský pivovar, dále budova radnice, chrám sv. Bartoloměje nebo městské muzeum. Při prohlídce Rokycan mohli projít a objevovat celé historické centrum města i s farním kostelem, později ještě přibyla možnost prohlídek muzejních sbírek v muzeu Dr. Horáka.

Na druhém místě co do oblíbenosti následovaly návštěvy hradů a zámků. Opět se jednalo o objekty pro žáky časově i finančně dostupné. V nabídce blízkých hradů tedy figurovaly Radyně, Zbiroh, Týřov, Žebrák a Točnick. Mnohokrát se také objevuje návštěva hradu Karlův Týn, což je vlastně starší počeštěné označení pro hrad Karlštejn. Návštěvy hradů byly ovšem často spojovány s pobytem v přírodě, se sportovními aktivitami a nezřídka i s opékáním vuřtů.

Pomyslnou třetí příčku mezi cíli školních výletů zaujaly pobyty v přírodě a návštěvy různých přírodních zajímavostí. Tento cíl v sobě spolehlivě spojoval didaktickou náplň a zároveň poskytoval dostatek prostoru pro volnou zábavu a sportovní vyžití.

Posledním místem, kam žáci rádi směřovali, byly cirkusy. Z pochopitelných důvodů jejich návštěv nebylo mnoho. Jeho příjezd byl však vždy vzrušující událostí, zejména pro dětskou část obyvatelstva. Byla to pro ně jediná příležitost, jak na vlastní oči spatřit slona, medvěda, lva nebo opici.

Graf č. 2

Závěrem této podkapitoly věnované staršímu ze sledovaných období bych ještě ráda ocitovala několik zajímavých postřehů ze školních výletů.

„... pro nedostatek oděvů dětí vycházky omezeny jen na dny teplejší...“⁴⁸

„...výlet na Karlův Týn, 30 korun příspěvek pro chudé děti, z toho 10 korun školní rada a 20 korun spořitelni a záloženský spolek...“⁴⁹

„...třetí den z výletů z nařízení o školních výletech nahrazen vyučováním ve čtvrtek dne 26.6....“⁵⁰

„...na výletě se nikomu neudělalo špatně ani jiná příhoda...“⁵¹

V současnosti bychom podobné záznamy ve školních kronikách hledali jen velmi těžko. Dnes žáci nemají problém s vhodným oblečením do chladnějšího počasí, pokud se však týká finančních nákladů, které souvisejí s účastí na výletě, v některých sociálně slabších rodinách může nastat v tomto ohledu složitá situace. Záleží pak i na možnostech konkrétní

⁴⁸ SOKA Rokycany, fond Národní škola Stupno, *Kronika obecné školy I. 1876 – 1906*, inv. č. 451, s. 248.

⁴⁹ SOKA Rokycany, fond Národní škola Stupno, *Kronika obecné školy II. 1906 – 1939*, inv. č. 452, s. 286.

⁵⁰ SOKA Rokycany, fond Měšťanská škola Radnice, *Kronika Měšťanské a obecné školy chlapecké, I. 1919 – 1956*, nezprac., s. 367.

⁵¹ SOKA Rokycany, fond ZŠ Mlečice, *Kronika školy IV. 1928 – 1953*, nezprac., s. 102.

školy, zda je schopna těmto žákům pomoci a výlet jim umožnit. Řešením mohou být i finanční příspěvky škole od sponzorů či zřizovatelů.

Jak je patrné z předposlední citace, výlet opravdu nebyl jednoduchou záležitostí. Byly sice součástí školního roku, nicméně jejich počet nesměl být příliš velký. V případě, že by byl překročen povolený limit, byly některé dny věnované výletům nahrazeny klasickým vyučováním.

Zápisy z období válečných let 1939 – 1945 jsem dosud ponechávala stranou, neboť jsou dost problematické, respektive jejich dohledání. K tématu školních výletů se školní kroniky takřka vůbec nevyjadřují. Podobně jako v době první světové války, i nyní některé školy mohly fungovat jen pouze podle upraveného a zkráceného rozvrhu. Vedení škol nemělo jinou možnost, než se podřídít požadavkům a nařízením okupační správy. Tak například budova radnické základní školy byla od školního roku 1940/41 částečně obsazena příslušníky říšské branné moci.⁵² Výjimku v našem regionu tvořila měšťanská škola v Mlečicích. Jak již bylo zmíněno na předcházejících stránkách, zdejší měšťanská škola byla poslední nově založenou českou školou na území protektorátu.⁵³ Ani školní kroniky neprožívaly šťastnou dobu. Obvyklá praxe byla taková, že dosavadní vedené kroniky musel řídící učitel odevzdat úřadům a byl nucen založit novou. Nedílnou součástí těchto „nových“ kronik musely být zápisy o tom, jakým způsobem byly oslavovány narozeniny Adolfa Hitlera či úspěchy německých vojáků na frontách. Původní kroniky totiž naopak obsahovaly vzpomínky na slavné osobnosti a události českých dějin a hrozilo, že by jejich čtení mohlo posilovat odpor proti okupantům. Bohužel, ne všechny se po válce podařilo dohledat a dopravit zpět na jejich původní místo.

⁵² SOKA Rokycany, fond Měšťanská škola Radnice, *Kronika obecné školy chlapecké III. 1940 – 1945*, nezprac., s. 83.

⁵³ SOKA Rokycany, fond OÚ Mlečice, *Kronika obce 1919 – 1994.*, nezprac., s. 852.

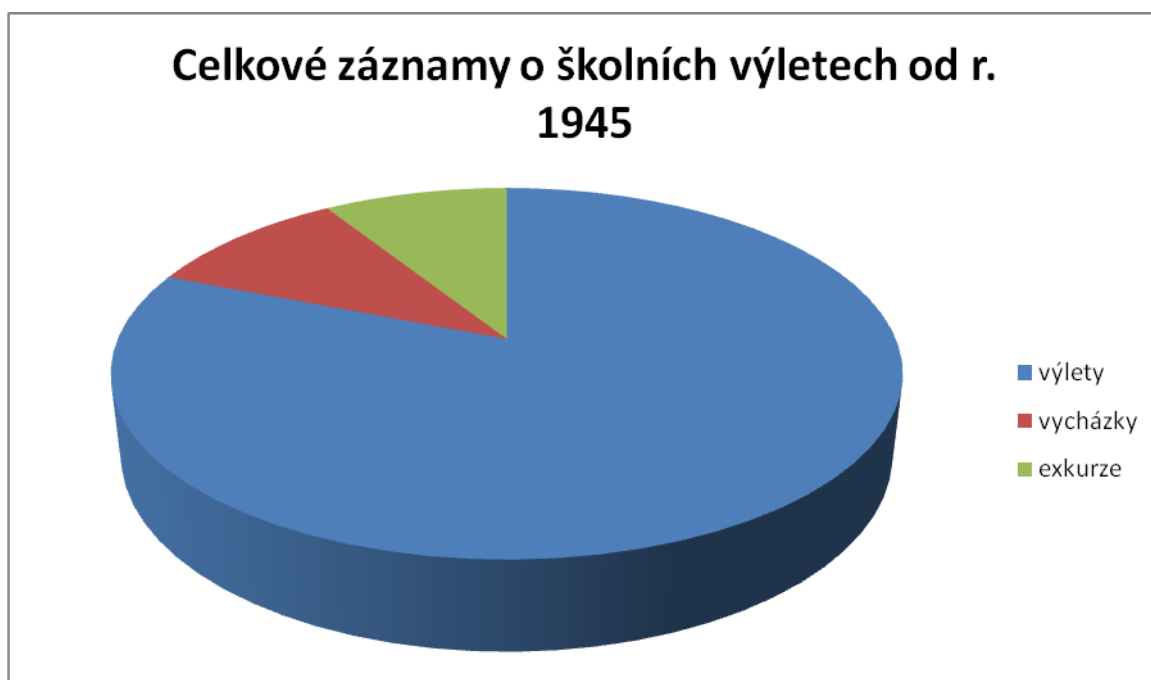
Charakteristika záznamů z období 2. poloviny 20. století

Ani následující poválečná léta nepřinesla českému školství klid při přípravě žáků na jejich praktický život. Změny ve vedení státu, vláda jedné politické strany a politický kurz orientovaný směrem na východ k SSSR si vynutily nové přístupy a metody práce s dětmi a mládeží, a také přinesly některé nové předměty.

Do školního života tak vstoupila povinná výuka ruského jazyka, a to na 2. stupni základních škol. Důležitým předmětem se stala také branná výchova. Topografie, střelba, zdravotní péče, přežití v přírodě, orientace v terénu – bez těchto znalostí se nemohlo obejít žádné dítě školou povinné. Základním smyslem školy byla výchova a vzdělávání socialistického člověka. K tomu bylo zapotřebí využít všech možných didaktických prostředků, tedy i školních výletů. Typický zápis o průběhu školního roku obsahoval zejména vytyčení politických cílů, jichž mělo být dosaženo ve výchově žáků. Povinnou součástí byly záznamy o politických školeních pedagogů. Vyžadovali se rovněž přehledy o žácích, kteří se rozhodli studovat střední vojenskou školu. Příklad si vezměme ze stupenské školní kroniky. Ve školním roce 1960/61 žáci podnikli několik tematických exkurzí. Navštívili například důl Matylda Břasy, chemické a keramické závody Břasy, JZD Břasy a drůbežárnu a JZD ve Stupně. Závěrečné školní výlety tohoto roku pak žáci strávili převážně v přírodě a objevováním památek místního regionu. V konečném shrnutí se objevuje věta: ...*Výlety splnily plně svůj výchovný i vyučovací úkol...*⁵⁴ Toto vyjádření v podstatě znamenalo, že byla navštívena správná místa, jež patřila do seznamu lokalit podporujících výchovu socialistického člověka.

Druhá polovina 20. století obohatila slovník kronikářů o další pojem – exkurze. Jaký je vlastně rozdíl mezi exkurzí a výletem? V současné době už asi žádný nevnímáme a používáme oba termíny, nicméně tehdy se pod tímto slovem skrývala návštěva takového místa, které v žácích upevňovalo teoretické znalosti (plnilo tedy účel didaktický), názorně jim demonstrovalo provoz různých podniků, továren a zařízení (např. hutě, železárny, textilní podniky apod.), a zároveň ho ovlivňovalo při možném výběru budoucího povolání. Jelikož si tehdejší společnost vážila těch, kteří se rozhodli pro vojenskou kariéru, patřila mezi taková místa i vojenské prostory a kasárna.

⁵⁴ SOKA Rokycany, fond Základní škola a mateřská škola Stupno, *Kronika školy 1960 – 1961*, nezprac., nestr.

Graf č.3

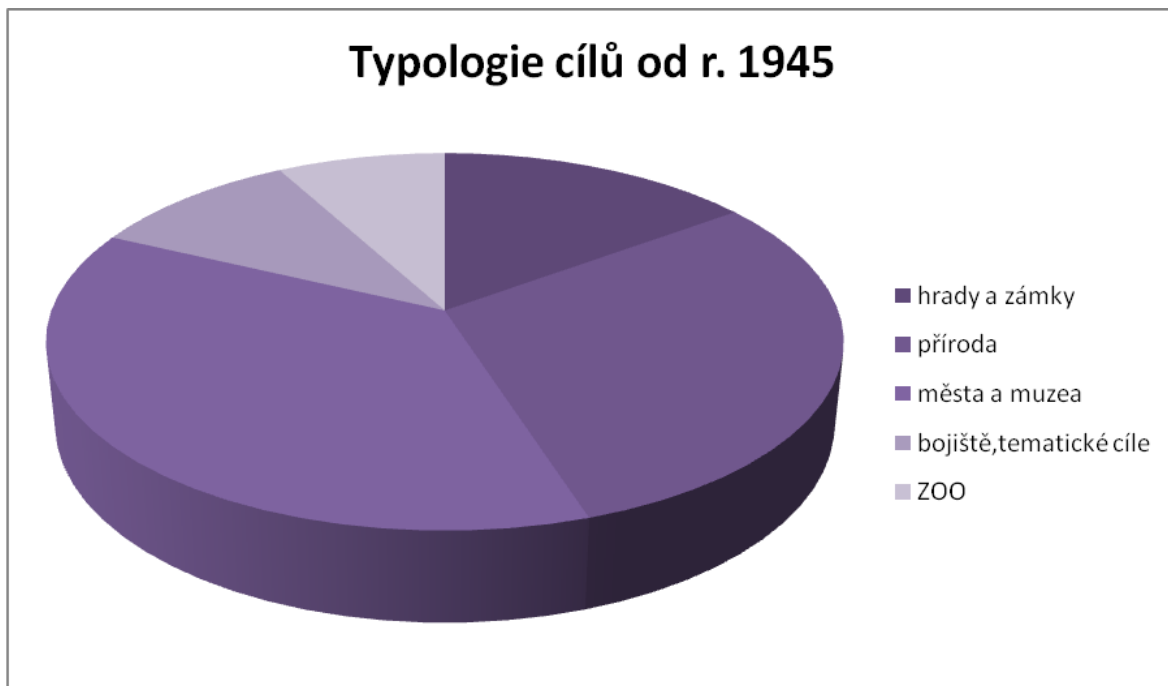
Bereme-li v úvahu toto rozdělování mimoškolních akcí na výlety, vycházky a exkurze, je jasné z předcházejícího grafu (graf č. 3), že nejrozšířenějším používaným termínem zůstal výlet. Byl použit ve více jak $\frac{3}{4}$ záznamů z celkových 587. V 10% případů kronikář označil akci za vycházku a ze všech nejméně se k zápisu používal pojem exkurze.

Současně se ovšem změnilo i chápání pojmu vycházka. Zaniklo rozdělování na tělovýchovné a vlastivědné vycházky a jejich realizace se zásadně vešla do jednoho dne. Byly zařazovány do vybraného ročního období a měly žákům přinést zejména odreagování se a odpočinek v přírodě.

V novější době se výlety v drtivé většině odehrávají až v závěru školního roku a mají především odpočinkový charakter. Smyslem je nejenom návštěva významného místa, ale především aktivní odpočinek žáků i pedagogů po uplynulé a náročné školní práci. Takový výlet je zároveň i příležitostí k upevňování školních kolektivů a vytváření pozitivních vazeb mezi žáky. A tak není divu, že přibývá vícedenních výletů, kdy mají žáci možnost vzájemně se poznat i v situacích, které by jinak patrně nenastaly. Z psychologického hlediska jsou tedy výlety rozhodně na svém místě, protože napomáhají k vytváření správného klimatu třídy.

Výběr cílových lokalit se od předcházejícího období liší spíše svým pořadím, zatímco nových specifických cílů nepřibýlo. Na následujícím grafu č. 4 je jasně vidět, které z nich byly nejvíce oblíbené a které naopak byly nejméně navštěvované. Z celkového počtu 587

záznamů se jich 37% týká návštěvy měst a muzeí. Velkou část celku zabírají rovněž přírodní lokality 31% a nakonec prohlídky hradů a zámků 15%. Zbýlých 17% připadá na tematicky zaměřená místa a návštěvy zoologických zahrad.

Graf č. 4

Naprostě převládají návštěvy měst a muzeí, ovšem s tím rozdílem, že současní žáci si mohou vybrat de facto jakékoliv město republiky či zahraničí. Mají možnost oproti svým dřívějším vrstevníkům využít velkého množství autobusových a vlakových spojů. Také finanční situace většiny rodin žáků je na dobré úrovni. Pokud se vyskytne finanční problém ze strany rodiny, pak většina škol má určité možnosti, jak takovým žákům pomoci a umožnit společný výlet i jim.

Oblíbeným cílem je také příroda se svými unikáty a zajímavostmi. Školní kolektivy navštěvují přírodní parky, rezervace, krasové oblasti apod. Méně časté jsou pak návštěvy hradů a zámků. Přednost mají v tomto případě hrady a hradní zříceniny, neboť zde není nutné přizpůsobovat se požadavkům průvodců a pohyb po jejich areálu bývá většinou volnější. Je možné, že relativní nezájem o tyto stavby souvisí také s nechtí k předmětu dějepisu. Rozhodně tento předmět nebývá na prvních místech žebříčku oblíbenosti.

Zasáhla do výběru cílových míst také politika? Jednoznačná odpověď ano. Od let padesátých až do pádu socialistického bloku bylo povinností absolvovat návštěvy bojišť 2. světové války (zejména těch, kde bojovala Rudá armáda) a místa spjatá s působením

komunistického odboje, zkrátka míst, která měla pozitivní vliv na žáky vzhledem k výchově socialistického člověka. Většina těchto výletů se vždy konala k výročí bitvy nebo dané události. Jako další fenomén se objevily tzv. družební zájezdy, kdy docházelo k vzájemné výměně skupin žáků mezi družebními městy z Čech a Slovenska, dokonce i ze SSSR.

Před válkou oblíbené návštěvy cirkusu vystřídaly výlety do ZOO. Nejen do té nejbližší, plzeňské, ale i do ZOO v Praze, Liberci a dalších místech. Dnes se žáci při výběru nemusejí nijak omezovat. V zahradách se setkávají s živočichy původem ze vzdálených zemí, o kterých jejich předchůdci věděli jen z obrázků a vyprávění učitele. Zahlcení informacemi z moderních médií si ale více uvědomují, jak jsou tyto živočichové ve volné přírodě ohroženi. Globalizace je zkrátka připravila o iluze o tom, jak je svět nekonečný, divoký a nezničitelný.

Po rozpadu východního bloku se naše republika snažila a stále snaží vrátit se k demokratickým principům jak v politickém tak občanském životě. Školství prochází hlubokou a do značné míry drastickou reformou a rozhodně není v jednoduché situaci. Navíc finanční stav státní pokladny a obcí, které jsou zřizovatelé škol, také vytváří třecí plochy. Na druhé straně, současní žáci základních škol mají daleko více možností, jak a kam naplánovat svůj školní výlet. Již dávno nejsou ojedinělé výlety vícedenní a také zahraniční exkurze. Základní smysl výletů však zůstává stejný jako před sto lety. Poučení, zábava, přátelství a krásné vzpomínky.

Jak se tedy změnil styl a účel školních výletů před sto lety a dnes? Určitě můžeme konstatovat, že do určité míry se stále proměňuje obsah a styl výletů. Je to pochopitelné vzhledem k rostoucím poznatkům o planetě a životě na ní. V závislosti na výběru cílové lokality je také vybírán vhodný způsob dopravy a upravována délka výletu. Zatímco pro žáky žijícími před sto lety velký svět začínal 30 km od rodné vesnice, pro dnešní školáky začíná ve vesmíru. Vlivem globalizace je pro ně svět malý a ze všech stran dosažitelný prostor.

Co ale zůstává stejné, to jsou děti. I přes veškerý technický pokrok a možnosti doby jsou to stále tytéž děti jako před sto lety. Také čekají na nezapomenutelné zážitky, čas strávený se svými spolužáky a učiteli, ať už se odehrají u řeky pod vesnicí nebo třeba v Tatrách.

Kapitola 3

Názory současných pedagogů a žáků - školní výlety ano či ne?

Školní výlety jsou neoddělitelnou součástí vyučovacího procesu i v současnosti, ačkoliv procházejí řadou proměn. Je to logické, protože výchova a vzdělávání mládeže odráží požadavky doby a snaží se na ně reagovat. Tato kapitola se pokouší zachytit současné proměny fenoménu školního výletu, provést srovnání jeho úlohy a smyslu z pohledu obou zúčastněných stran. V první řadě jsem zjišťovala názory pedagogů. Stejnou možnost vyjádřit se pak měli žáci, kvůli kterým se školní výlety uskutečňují. Výsledkem této analýzy pak je především porovnání názorů obou uvedených skupin na tuto problematiku. Snad budeme moci odpovědět i na otázku, zda školní výlety vlastně nějaký hlubší význam mají či nikoliv, jestli po nich vůbec existuje poptávka ze strany žactva a naznačit tak jejich možný vývoj směrem do budoucnosti.

Základním metodickým nástrojem pro vypracování analýzy bylo podrobné dotazníkové šetření.⁵⁵ Jakým způsobem byl dotazník koncipován a jaké cíle především sledoval?

Každá z dotazovaných skupin, tedy pedagogové a žáci, dostala pochopitelně trochu odlišný dotazník, nicméně některé otázky byly podobného charakteru. Základní cíl, ke kterému směřoval dotazník pro pedagogy, se týkal emočního vnímání všech okolností, které organizaci školního výletu doprovázejí. Právě proto, že je tato činnost pro pedagogy časově náročná a psychicky vysilující, směřoval první dotaz do této oblasti. Dle zaměření a zkušeností každého jedince mohou tyto situace vyvolávat pozitivní i negativní reakce. Zde mě zajímaly především konkrétní dojmy a pocity a samozřejmě jejich číselné vyjádření, zda převažují kladné či záporné postoje. Do subjektivního vnímání školních výletů patří i dotaz, zda je každá taková akce pro pedagoga odpočinkovou záležitostí či nikoliv.

Další dotazy jsou pak směřovány do oblasti již praktické realizace výletu. Otázky byly zaměřeny v první řadě na cílová místa, kam pedagogové nejčastěji se svými žáky vyjíždějí. Analýza těchto odpovědí měla posloužit k vytvoření jakési typologizace nejnavštěvovanějších míst a objektů. Dále dotazník sleduje časové rozvržení výletů v průběhu školního roku a

⁵⁵ Viz příloha č. 3.

samozřejmě také představy o počtu realizovaných akcí. Zajímalo mě, který měsíc nebo období je pro učitele nejvhodnějším časem k uspořádání výletu, případně i slovní vysvětlení jeho odpovědi. Důležitým tématem byl proces určení cíle výletu. Pedagogové měli možnost vyjádřit se, zda jsou při výběru cílového místa ochotni spolupracovat se svými žáky nebo tuto možnost ponechávají jen ve své kompetenci. V současné době existuje celá řada atraktivních míst nejenom v České republice, ale i v zahraničí, která mohou žáci se svými učiteli objevit, i když to záleží vždy na mnoha dalších okolnostech. Na seznamu dotazů se tedy objevila i využívání možnosti zahraniční exkurze.

Dotazník určený pro žáky základních škol byl vytvořen především za účelem zjištění, zda žáci v dnešní době vůbec vítají pořádání školních výletů. Zda je zajímavá, jaká místa mohou navštívit, jaké objekty a památky si mohou prohlédnout. V dnešní moderní době mají děti daleko více možností a příležitostí se svými rodiči jezdit na dovolené a poznávat blízká i vzdálená místa. Je tedy možné, že školní výlety pro ně nejsou již tak atraktivní záležitostí, jako pro jejich vrstevníky před 80 lety. Pochopitelně ani zde nechyběl dotaz ohledně načasování výletů a jejich počtu. Zajímavý bude rozhodně názor žáků na smysl pořádání školních výletů. Zajímalo mě, jaký účel v nich shledávají, jestli jim jde převážně o to nebýt přítomen ve vyučování, či jestli od výletu skutečně něco očekávají, zda pocit, dobrodružství, uvolnění nebo třeba poučení. Jelikož na každém výletu žáka doprovází jeho učitel, má určitě také svůj názor na jeho přítomnost, vnímá, jestli pedagog podstupuje akci rád nebo ne, což zpětně ovlivňuje jeho vlastní prožívání. Školní výlet přináší kromě jiného nevšední zážitky, obyčejné, dramatické nebo třeba dojemné. O tyto zážitky se měli žáci v dotazníku podělit a vytvořit tak sbírku možná až neuvěřitelných příhod.

Celé dotazníkové šetření bylo provedeno pouze na pěti vybraných základních školách okresu Rokycany. Jednalo se záměrně o tytéž školy, jejichž kroniky mi posloužily jako základní materiál ke zpracování předešlé kapitoly, tj. o základní školu ve Stupně, Radnicích, Mýtě, Mlečicích a o základní školu Ulice míru v Rokycanech. Jednalo se vždy o pedagogický sbor těchto základních škol a jejich žáky. Jednotlivé školy se pochopitelně lišily v počtu pedagogů a žáků. Lišily se také svými finančními rozpočty, které jsou pro pořádání např. zahraničních exkurzí důležité. V dotazníku jsem nerozlišovala věk a pohlaví, zohledňuji jako základní kritérium pouze působnost učitele na prvním nebo druhém stupni. Šetření proběhlo také na základní a praktické škole v Berouně, která poskytuje vzdělání žákům s poruchami chování a žákům s mentálním postižením. Kladené otázky se přímo týkaly organizace a naplnění školních výletů. Soustředily se opět především na roli pedagoga v tomto procesu, na význam jeho osobnosti při realizaci exkurze a výběru cílového místa. I zde mě zajímalo, zda

tematické zaměření je vždy jen na rozhodnutí učitele nebo zda je upřednostňován společný výběr se žáky, zda jim umožňují participovat na tak důležité akci, jakou školní výlet bezpochyby je. Oslovila jsem a požádala o vyplnění dotazníku všechny pedagogy zmíněných pěti vybraných škol, mezi respondenty jsem nezařazovala vychovatele školních družin a asistenty pedagogů. Z 97 dotazovaných odpovědělo celkem 84 pedagogů (87 %). Návratnost byla tedy velmi vysoká. Vzhledem k tomu, že účast žáků na šetření byla dobrovolná, vyplněných dotazníků bylo málo, nesplnily v žádném případě moje očekávání. Celkem jsem měla možnost oslovit 694 žáků, vrácených dotazníků bylo 324, tedy 47% respondentů se do šetření zapojilo. I přes tento nedostatek se mi podařilo zjistit určité množství dat, z nichž jsem mohla při rozboru vycházet.

3.1.

Současný pedagog versus školní výlet

Nyní tedy provedeme rozbor získaných dat. Záležitost školního výletu je velice citlivá věc, která je vždy spojena s prožíváním člověka, s jeho emocemi (ať už jsou kladné nebo negativní) a zkušenostmi. První otázka byla z tohoto důvodu směřována na pocity, dojmy a zážitky, které se učiteli při vyslovení slovního spojení školní výlet vybavují.

V každém dotazníku se vyskytovaly pocity naprosto odlišné a různé, ale téměř všechny se také v několika bodech shodovaly. Vnímání školního výletu velice často vyvolává v učitelích na prvním místě pocity velké zodpovědnosti, strachu o bezpečnost dětí a jejich šťastný návrat k rodičům. Vždy je jeho organizace spojena s velkou dávkou stresu. Nejen organizace, ale zejména jeho průběh je zátěžovou situací, na kterou nikdy nemůže být pedagog plně připraven, nedokáže dopředu předvídat naprosto všechny možné varianty nebezpečných situací a tak se jim nelze úplně vyhnout. Pokud k nim však dojde, pak je to vždy on, který nese plnou zodpovědnost a téměř vždy je kritizován. Není divu, že další dojmy tvoří slova jako únava, vyčerpání, nervové vypětí, nevyspaní, probdělé noci, noční hlídání dětí, práce navíc, obava, strach.

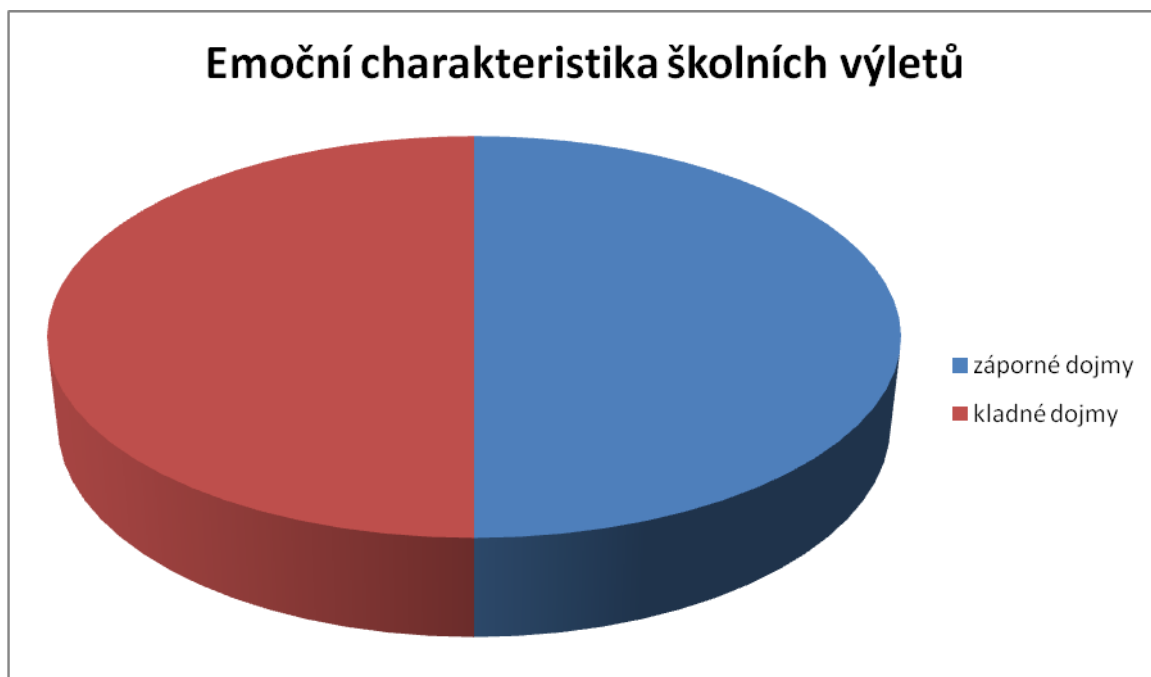
Nejedná se jen o problémy, které by mohly vzniknout jako důsledky nějakého nevhodného chování dětí. Komplikace a nástrahy přináší také vnější prostředí. Meteorologické jevy jako např. průtrž mračen, silný vítr nebo naopak tropická vedra – ani jeden z těchto typů počasí není příliš vhodný třeba k turistickému pochodu. Nemilá

překvapení může přichystat i veřejná doprava. Zpožděné vlaky nejsou výjimkou a další přípoje nečekají, takže do cíle je někdy nutné dostat se pěkně po svých. Často nastanou „roztomilé“ situace. Je nutné dvacet dětí dostat do přeplněného vlaku, podstoupit hodinovou jízdu stáním na jedné noze, vydržet minimálně hodinu nemluvit apod. Setkávání školních dětí s veřejností – je další vyloženě třetí plocha. Dospělí cestující velice rychle zapomínají na to, že kdysi byli také dětmi a nemají pro skupinové výlety žádné pochopení. Vadí jim téměř vše, co děti ve vlaku dělají – humor, smích, hlasitá mluva. Připouštím, že více jak deset dětí je hlučnější skupina, ale reakce některých dospělých bývají někdy zcela neadekvátní. V této souvislosti bych chtěla jako příklad uvést svoji vlastní zkušenost. Byla jsem svědkem výstupu staršího pána a mladého učitele, kteří se neshodli na hodnocení chování skupinky asi tak dvanáctiletých dětí. Vulgarita a nadávky, kterými tento pán pedagoga častoval, byly naprosto neoprávněné a hloupé. Navíc se tato „lekce společenského chování“ odehrávala přímo před dětmi.

Kromě dopravních problémů a střetů s veřejností se pedagog může řádně zapotit i při řešení dalších situací. I zkušený učitel může přehlédnout správnou otevírací dobu a snažit se dobývat do hradu právě v den, kdy je zavřeno. Pak nezbyvá, než rychle vymyslet náhradní program, vytáhnout z hlavy hry, soutěže, kvízy a dělat, jako že se vlastně nic nestalo. Tím jsme se dostali k dalšímu pojmu, který se mezi získanými daty častokrát objevil a tím je improvizace. Další z pocitů, který mě zaujal a kterému jsem se upřímně zasmála, byla slova „pojídání řízků a vařených vajec.“ Pochopitelně, jídlo a svačiny od maminky k výletům patří, v tomto směru se prakticky nic nezměnilo. Vybavuji si moje vlastní školní výlety. Nasedli jsme do autobusu, škola byla ještě na dohled a my už jsme ty zmíněné řízky vytahovali a pojídali. V ten okamžik prostě chutnaly nejlépe.

Nicméně, jak dokazují další odpovědi respondentů, není nutné školní výlety spojovat jen se starostmi a nepříjemnými pocity. Školní výlety, exkurze a další podobné akce napomáhají budovat a posilovat vzájemné vazby mezi jejími účastníky, a to jak mezi samotnými žáky, tak vztahy mezi pedagogy a žáky. Absence školního prostředí, uvolněnější atmosféra i kázeň – to všechno přispívá k vytváření pozitivních vztahů. Společné zážitky, nová dobrodružství, noví kamarádi, fotografie, suvenýry, zábava, hry, hudba, příroda, turistika, památky, konec školního roku, blížící se prázdniny, nové zkušenosti, dobré jídlo, sblížení s dětmi, radost z jejich radosti - to je pestrá paleta slov vyjadřující atmosféru všech školních výletů.

Graf č.5 vyjadřuje poměr záporných a kladných dojmů, které respondenti v dotaznících uváděli. Je tedy více než patrné, že jsou v rovnováze, nepřevažují ani vyloženě negativní pocity, ani pouze kladné.

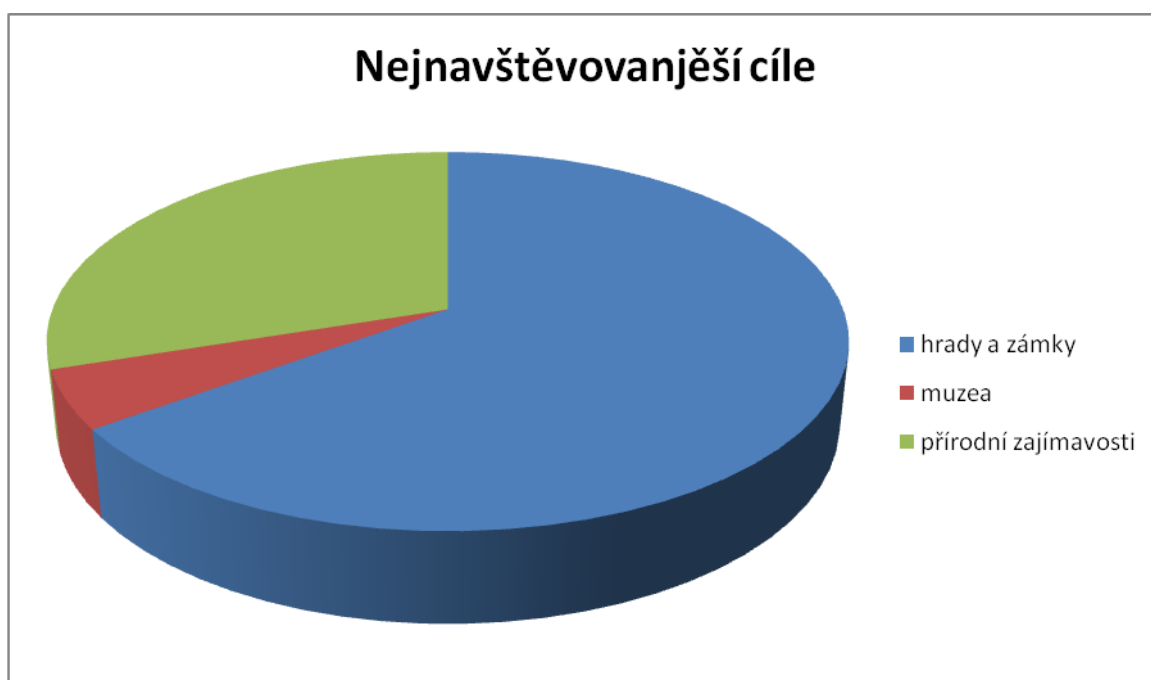

Graf č. 5

Další dotazy na pedagogy byly nasměrovány k cíli a smyslu školních výletů. Z celkového počtu 84 vrácených odpovědí jich 81 považuje školní výlet za regulérní didaktický prostředek. Jak již bylo ukázáno, toto pojetí školního výletu jako doplňujícího prostředku vzdělávání se v našem vzdělávacím systému začalo prosazovat zhruba na přelomu 19. a 20. Století a tento základní smysl má samozřejmě i dnes. Výlet je stále považován za osvědčený a přitom příjemný způsob, jak v žácích upevňovat poznatky, kterých nabyly při teoretické přípravě ve školních lavicích. Můžeme konstatovat, že v jeho organizaci spatřujeme naplnění didaktické zásady spojování teoretických poznatků s uvedením do praxe, kterou požadoval již Jan Ámos Komenský. Fakt, že 1% z dotázaných odpovědělo, že školní výlet nepovažuje za didaktický prostředek, pravděpodobně vyplývá z negativních osobních zkušeností jednoho dotazovaného neo může také souviset s vrozenou povahou dotazovaného. Poslední 3% dotazovaných se pak nedokázala k této otázce jednoznačně vyjádřit.

Podívejme se teď, jak je to s výběrem cílového místa. Jeho volba je závislá na několika zásadních faktorech. Prvním z nich je jistě osobnost pedagoga - jeho vystudovaná

aprobace, osobní zájmy a koníčky a jeho pedagogické zaměření (zda se jedná spíše o logotropa či paeidotropa). Učitel dějepisu volí např. návštěvy hradů a zámků, muzeí, kostelů a památných míst připomínajících naše dějiny. Vyučující zeměpisu naopak zvolí příhodný terén k vyzkoušení a ověření znalostí z topografie. Botanik či zoolog si bude přímo libovat v jakékoliv přírodní lokalitě, kde bude se žáky určovat rostlinné a živočišné druhy. A takto bychom mohli dále pokračovat dle dalších vyučovacích předmětů (prohlídka odborných provozů, návštěva technických zařízení apod.). Jeden z nich ale propojuje snad všechny školní výlety. Je jím předmět tělesná výchova. Ke každému výletu totiž neodmyslitelně patří pohyb, ať v podobě různých turnajů v odbíjené, tenise, běhu či plavání nebo jen jako způsob přesunu do cílového místa. Respondentům byly k výběru pro zjednodušení poskytnuty jen tři následující možnosti: hrady a zámky, muzea a přírodní zajímavosti. Procentuální zastoupení jednotlivých alternativ nabízí graf č. 6.

Graf č. 6

Hrady a zámky jsou tedy nejvděčnějšími objekty. Jejich návštěva v sobě spojuje několik pozitivních prvků. Obvykle je nutné zdolat kopce, na kterých byly vystaveny a tak nutí návštěvníky zapojit veškeré tělesné svalstvo, to vše za pobytu na čerstvém vzduchu. Prohlídka objektu za odborného výkladu průvodce či učitele splní zase svůj edukační účel. Žák si lépe uvědomí, jakým životním stylem žili jeho předkové, co vyráběli, čím se živili, jak stavěli svá obydlí. Zažije i trochu romantiky a dobrodružství, např. při návštěvě hradní

zříceniny, pedagogický dozor naopak chvíle strachu, např. když se jeho svěřenci rozhodnou zjistit, jak je hluboká hradní studna. Na druhém místě při výběru vhodné lokality se umístily přírodní zajímavosti. Také v sobě dokáží spojit pohyb, čerstvý vzduch, ovšem lépe budou vyhovovat přírodopisným a zeměpisným zájmům. Muzea v tomto rozřazování skončila na třetím místě. Je to pochopitelné, není to prostředí, které by žákům umožňovalo volný pohyb a rozlet. Muzea jsou plná exponátů majících svoji historickou, ale i finanční hodnotu, takže určité riziko při pohybu po prostorách muzea zde samozřejmě je. Návštěvy muzeí jsou vhodnější variantou, jak doplnit výuku v průběhu školního roku. Exkurze do muzea není tak časově náročná jako celodenní výlet a lépe splní svůj účel jako tematické uzavření probraného učiva.

Volba místa a cíle je pochopitelně ovlivňována celou řadou faktorů. Například na 1. stupni základní školy nejde nechat výběr jen na dětech, je třeba brát v potaz i názory jejich rodičů a zohlednit možnosti dopravy, fyzické předpoklady žáků, jejich zdravotní stav apod. Při práci se žáky 2. stupně je již možné nechat je do procesu více zasahovat. Jeho plánování lze didakticky využít v hodinách občanské výchovy. Při jeho přípravě aplikujeme demokratické způsoby rozhodování, necháme – li žáky vyslovit svůj názor na to, kam a za kolik peněz se pojedou a poté vytvořit jediný společný, na kterém se všichni shodnou⁵⁶.

Jakým způsobem plánují výběr vhodného cíle respondenti? Drtivá většina z nich volí demokratické způsoby výběru, do kterého jsou vtaženi jak žáci, tak vyučující. Jde tedy o to, nalézt společný zájem, což je i základní předpoklad klidného a spokojeného průběhu výletu. Ani jedna odpověď nevyzněla jen ve prospěch žáků. Opět je to víceméně logické. Volba ponechaná jen na pedagogovi se vyskytla v několika málo případech, a vždy se jednalo o vyučující na 1. stupni základní školy.

Z pohledu pedagogů jasně vyplývá, že školní výlet v žádném případě není odpočinková záležitost. Na tuto otázku totiž žádný z respondentů neodpověděl kladně. Nicméně zkušenosti, které jednotliví učitelé měli, dokazovaly, že vždy záleží na souhře mnoha okolností. Z obávaného výletu se mohl neočekávaně stát pohodový a naopak. Důležitá je v této souvislosti hlavně osobnost učitele, ale i výletníků, o něco méně pak záleží na vnějších faktorech. Potěšující ovšem je, že ačkoliv starost a obava o zdárný průběh výletu v pocitech kantorů převažují, nebere jim to v žádném případě chuť je každoročně podstupovat. Vyplývá to z odpovědí na další otázku. Více než polovina z 84 dotazovaných se

⁵⁶ ČAPEK, Robert. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada, 2010, s. 87.

vyjádřila pro zachování školních výletů (i když někteří měli určité výhrady), zásadní proti se neobjevilo ani v jednom případě.

Až potud se pedagogové vcelku ve svých názorech shodovali. K větším rozdílům docházelo až po položení otázky kolik výletů a jak časově rozložených do průběhu školního roku by se mělo organizovat. Shodu nalézali jen v termínech pořádání výletů. Ideální čas pro jeho absolvování je podle nich až v samotném závěru školního roku a to z několika důvodů. Dá se očekávat příjemné počasí (i když to nás pochopitelně může nepříjemně překvapit), hrady, zámky a památky jsou již otevřené a přístupné veřejnosti a uvolněná kázeň již nenapáchá tolik škody po návratu do školních lavic, neboť letní prázdniny jsou téměř na dohled. Z hlediska bezpečnosti naopak někteří soudí, že vhodnější je zimní období. Žáci jsou klidnější a hrozí menší riziko úrazů, pokud ovšem za výlet nepovažujeme lyžařský výcvik. Načasování výletu může být ovlivněno i jeho tematickým zaměřením. Z vlastní zkušenosti např. mohu uvést realizaci celodenního výletu pro žáky 2. stupně ZŠ ve Stupně, kteří podnikli v adventním čase návštěvu výrobní svíček v Šestajovicích u Prahy. Žáci měli možnost technologický postup nejen sledovat, ale i sami ho vyzkoušet v praxi. Vlastní výrobky jim pak posloužily jako vánoční dárky.

Máme – li zhodnotit počty školních výletů během jednoho školního roku, pak by grafické vyjádření vypadalo podle grafu č. 7. Celkem 42 z dotázaných respondentů, tedy 50%, vyjádřili svůj souhlas s organizací pouze jednoho školního výletu, 47% dotazovaných by volilo celkem dva školní výlety. S větším počtem výletů, tedy se čtyřmi, počítala 2% dotazovaných a 1% dokonce bylo ochotné připustit více než čtyři výlety, v tomto případě šest.

Graf č. 7

Záleží ovšem na tom, co který pedagog považuje za školní výlet. V dotazníku nebyly nastaveny pevné mantinely, které by ohraničovaly tento pojem a tak záleželo na úsudku každého respondenta. Nutno říci, že se téměř všichni shodli na tom, že klasický školní celodenní výlet by měl být jen jeden, maximálně dva, a to na začátku a na konci školního roku. Pokud bychom stavěli na roveň takového výletu exkurze, návštěvy divadel, kin, výstav apod., pak jejich počet pochopitelně stoupne. Do průběhu školního roku by pak byly zařazovány tak, aby se tématicky shodovaly s výukovým plánem.

Dalším faktorem, jež do dotazníku nebyl zahrnut, ale který je směrodatný pro výběr cílové lokality, je složení třídy. Vzájemné vztahy mezi žáky a mezi žáky a učitelem celou záležitost nesmírně ovlivňují. Čím vřelejší a pozitivnější tyto vazby jsou, je větší předpoklad, že výlet proběhne hladce a v pořádku. Učitel si může v takovém případě dovoluovat do programu zařadit i rizikovější činnosti, např. návštěvu lanového centra nebo aquaparku, což by si v případě sociálně problémového klimatu třídy prostě netroufnul. V neposlední řadě hrají velkou a důležitou roli finanční prostředky. Při plánování a výběru mimoškolního pobytu je vždy nutné brát v potaz finanční možnosti žáků. K problému je třeba přistupovat velmi citlivě, neboť se jedná o důvěrné rodinné záležitosti a žádný pedagog by se jistě nechtěl svých žáků nějakým způsobem dotknout či je nějak urazit. Nabízí se zde samozřejmě finanční pomoc školy žákům ze sociálně slabých rodin, ovšem i tady záleží na možnostech školy. Dle mého

názoru jsou školní výlety však často jedinou možností, kdy mají děti ze sociálně slabých rodin šanci někam vyjet a poznávat svět kolem sebe.

S finanční otázkou souvisí i další téma, a tím je pořádání zahraničních exkurzí. Zejména v posledním desetiletí se nabídky cestovních kanceláří na organizování zájezdů do ciziny velice rozmohly. Pokud škola takovou nabídku vyslyší, záleží na dvou zásadních faktorech. Prvním je souhlas rodičů s finančním vyrovnáním, neboť se pohybujeme řádově v tisících korunách. Další věcí je ochota učitelů takové zájezdy absolvovat. Zodpovědnost za žáky není menší než v případě tuzemských lokalit, nicméně případné úrazy nebo komplikace by se řešily mnohem složitějším způsobem než doma v České republice. Můžeme konstatovat, že Všichni dotazovaní respondenti souhlasí s pořádáním zahraniční exkurze, ale mají k nim zcela oprávněné výhrady. Kromě již uvedených faktorů berou zřetel na věk žáků, jejich mentální úroveň, zdravotní stav a dalších konkrétně nespecifikované okolnosti.

Než přistoupíme k rozboru žákovských dotazníků, dovoďte malé odbočení, opravdu jen malé. U tématu jako takového zůstaneme, ale připomeneme si jednu povinnost pedagoga, ačkoliv nebyla v dotazníku zmíněna. Jak je to dnes s evidencí školních výletů a které dokumenty je nutné před odjezdem na výlet vyplňovat?

V současných školních kronikách se většinou na závěr školního roku objeví zmínka o tom, kam která třída absolvovala svůj třídní výlet. Spíše v minimálních případech se autor zprávy rozepisuje o podrobnostech nebo pikantních příhodách. Kromě toho je dokladem, že výlet skutečně proběhl tzv. plán školního výletu.⁵⁷ Každý vyučující je povinen ho řádně vyplnit a odevzdat. Skrývají se v něm zásadní informace, tj. která třída výlet absolvuje, místo a cíl pobytu, způsob dopravy a ubytování, termín výletu a jména pedagogického dozoru. Dále se ještě uvádí náplň a program akce. Nedílnou součástí plánování exkurze je poučení o bezpečnosti chování během výletu.⁵⁸ Není to novinka 21. století. S takovým řádem se můžeme setkat již v 19. století a možná bychom byli překvapeni, jaké zásadní požadavky měli tehdejší vyučující a co je vyžadováno v současné době. Je zřejmé, že rozdíly v chování dospívajícího žactva nejsou nijak závratné. Tehdy jako dnes jsou žáci nabádáni k dodržování veškerých pokynů vydaných kantorem, je jim zakazováno kouření a konzumace alkoholu – dnes ještě přidejme aplikaci omamných látek, mají dbát na slušné a nevulgární vyjadřování a chovat se zodpovědně k sobě i svým spolužákům.

⁵⁷ Viz příloha č. 1.

⁵⁸ Viz příloha č. 2.

3.2.

Školní výlet z pohledu žáků

Jestliže pedagogická část školy považuje školní výlet na prvním místě za řádný doplněk vyučování a teprve na druhém místě za odpočinkovou aktivitu, pohled samotných žáků je přesně opačný. V jejich pojetí se školní výlet promění v dobrodružnou a příjemnou činnost. Každopádně je to možnost, jak opustit školní lavice a vyrazit ven. V ideálním případě se takového výletu zúčastní celá třída, kolektiv je pro žáky totiž na prvním místě. Zážitky z výletu jsou pak tím nejcennějším, na co po letech vzpomínají.

Pro tento rozbor byly použity vypracované dotazníky žáků vybraných škol.⁵⁹ Ne všichni se do tohoto procesu zapojili. Celkové číslo se pak vyšplhalo na úctyhodných 324 žáků z celkového počtu 694, procentuálně vyjádřeno 47%. Tento počet mě příjemně překvapil, neboť, jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, byla to čistě dobrovolná záležitost.

To, že žáci velmi rádi absolvují školní výlety, je více než patrné. Celých 86% dotázaných, tedy 272 žáků, odpovědělo jasné ano, nicméně u dvou respondentů se vyskytly konkrétní podmínky, za kterých byli ochotni školní výlet akceptovat. První podmínka určovala, že dotyčný žák chce záruku, že ani na výletě se nebude učit a druhá požadovala, aby se nejelo navštívit žádný zámek nebo hrad. Proč zrovna tyto podmínky? Zřejmě tady svoji roli sehrály špatné zkušenosti z nějakých předchozích aktivit. Prohlídky zámků, zejména doplněné o výklad průvodce, bývají někdy neatraktivní a nudné, takže pokud se nejedná vysloveně o žáka se zájmem o kulturu a historii, je tato žádost pochopitelná. Druhá podmínka vyvolává spíše úsměv na tváři. Klasické vyučování opravdu v těchto případech není na místě.

Další funkce, které školní výlet nabízí, nejsou sice nejdůležitější, ale svůj význam samozřejmě mají. Zde ale záleží na typu žáka. Ti, kteří mají rádi kulturu a památky, vítají návštěvy hradů a zámků. Jiní dávají přednost výletům do přírody, stanování a opékání vuřtů u táboráku. To vše ještě okoření sportovními aktivitami a pohybem. Je potěšitelné, že vesměs kladně žáci vnímají přítomnost pedagogického dozoru. Hovoří z nich samozřejmě osobní zkušenost, ve které se přesně objevuje ten fakt, že na školním výletě dojde k uvolněnějšímu chování jak ze strany žáků, tak ze strany učitelů a obě strany mají tím pádem k sobě velmi blízko. Rovněž vyjadřují kategorické ano své participaci na výběru cíle školního výletu. I

⁵⁹ Viz. Příloha č. 4

když někteří poukazují také na věk žáků, naprostá většina dotázaných si přeje mít právo podílet se na výběru místa i na samotné organizaci.

V názorech, jak by měl vypadat ideální školní výlet, převažovaly klidné odpovědi typu pobyt v přírodě, v příjemném prostředí, bez stresu a honění po památných místech. Našly se ale i pikantnější odpovědi. Například jeden žák 8. třídy jisté základní školy by uvítal více důvěry ve své chování. Jak napsal „... *nejíme přece malé děti a víme, co si můžeme dovolit...*“. Pro někoho by ideální výlet byl dokonce samostatný pobyt bez přítomnosti učitelů.

Velice zajímavé bylo jejich hledání smyslu školních výletů. Ve velké většině případů (tj. 62%) žáci uváděli na prvním místě opravdu poučení, znamená to, že vnímají základní smysl výletů, jehož chtějí dosáhnout zejména pedagogové a celkem poklidně ho přijímají. Jsou pro ně ale také důležité všechny další pocity, které jim taková akce přináší. V hojně míře jsou zastoupeny zábava a pěkné zážitky. Ceněny jsou především proto, že jsou společné pro celý třídní kolektiv. Vnímají také načasování výletů. Konec školního roku musí být podle nich hezký a pohodový, znamená uvolnění se od učiva a uzavírá celý desetiměsíční pracovní cyklus.

Je však zřejmé, že si žáci celkem dobře uvědomují starosti a obavy, které mají pedagogové s organizací takové akce. Nedomnívají se, že by učitelé neradi jezdili na školní výlety, ale nejsou si tím zdaleka jisti, jak ostatně vyplývá z grafu č. 8. Ze všech dotazovaných respondentů jich 67% odpovědělo ano, nicméně celých 31% dotázaných se stoprocentní kladnou odpovědí váhalo. Důvody této nejistoty pak tkvěly zejména v sociálním klimatu třídy a ve výskytu problémového chování u konkrétních žáků. Pouhá 2% žáků se nemohla rozhodnout a volila odpověď nevím.

Graf č. 8

Zcela jasno pak mají žáci v době konání školního výletu. Za nejvhodnější dobu považují konec školního roku, 1% z nich (celkem čtyři žáci) pak uvažovalo i o začátku školního roku. Vzhledem k práci, kterou je ale školní rok naplněn, je jeho konec tou lepší variantou. Lépe tak splní svoji odpočinkovou funkci. Na začátku školního roku jsou žáci odpočatí po letních prázdninách a je na místě, aby načerpané síly věnovali nové školní práci.

Zážitek – slovo, které se na stránkách této práce objevuje velmi často. Pojďme se tedy podívat na některé z nich, na ty, o které se vyučující chtěli podělit. Každý z nich je originál, některý může vyvolávat úsměvnou vzpomínku, na některé se s úsměvem vzpomíná až po uplynutí určité doby.

K prožití něčeho neobvyklého určitě vybízejí své návštěvníky zoologické zahrady. Je třeba ovšem dávat bedlivý pozor na žáky a jejich majetek. Může se např. stát, že se zvědavé opici zalíbí peněženka a nebude ji chtít majiteli vrátit. Je třeba mít pod kontrolou také stravování žáků. Prodejny rychlého občerstvení nabízejí jídla ne právě nejlepší nutriční hodnoty a mohou se stát nečekaným zdrojem komplikací při zpáteční cestě autobusem. Doprava, jíž už jsme se v úvodu kapitoly krátce dotkli, rovněž dovede velmi znepríjemnit celý výlet. Jak Jak vzpomíná jedna z vyučujících, do jednoho vagónu regionální železniční dopravy se muselo najednou vtěsnat 120 žáků s jejich zavazadly, dále jedním psem a strojvedoucím. Ten raději ještě překontroloval stav a váhu vozidla, aby byl schopen v rámci možností zabezpečit bezproblémovou jízdu. Vloudit se může i chybička ze strany

pedagogického dozoru. Nikdo není neomylný a dá se např. nasednout do vlaku jedoucího v opačném směru a vyrobí pěkné dvouhodinové zpoždění.

Ze vzpomínek p. učitelky Marie Šváchové, dlouholeté členky pedagogického sboru základní školy ve Stupně jsem vybrala následující vzpomínku. P. učitelka Šváchová se věnovala zejména výuce českého jazyka, dějepisu a také zeměpisu, s nímž se ostatně pojí i tento příběh.

Výlet vlakem a pěšky na Rakovnícko.

Náš výlet jsme započali ve městě Beroun, odkud jsme odjeli vlakem do městečka Křivoklát, kde jsme si prohlédli hrad. Dalším spojem jsme dojeli do údolí do Kožlan, kde jsme se měli ubytovat v místním bývalém mlýně. Problém byl ovšem v tom, že jsme dotyčný objekt nemohli dost dobře najít. Vyrázili jsme po první lesní cestě, poptávali se místních chatařů a rekreantů, ale každý nás posílal někam jinam. Po dlouhé vysilující práci jsme konečně našli člověka, který byl schopen nám poradit a vysvětlit správnou cestu. V tu dobu nám ovšem přestalo přát počasí, začala totiž bouřka. Ve vydatném dešti jsme dorazili ke správnému rozcestí a přes další polní cestu jsme našli hlavní silnici, vedoucí k našemu mlýnu. Ovšem na konci cesty nás čekalo nepříjemné překvapení, při kontrole počtu žáků nám dva chlapci chyběli! Nikdo o nich nevěděl, nikdo si nevšiml, kdy jsme je vlastně ztratili. Nastalo tedy velké hledání, ale také se dostavil obrovský strach. Jedna z vyučujících se vydala spolu se správcem mlýna autem zpět po cestě, po které jsme přišli. Druhá učitelka spolu s ostatními dětmi šla pěšky. Volali, vyptávali se, ale nikoho nemohli najít. Auto projelo celou trasu několikrát - nic. Poslední záchranu představovala nejbližší vesnice a místní restaurace – opět nic. Když jsme se celí umořeni a zoufalí vraceli zpět do mlýna, oba pohřešovaní se objevili na příjezdové silnici k mlýnu. Pochopitelně to pro nás byla obrovská úleva, neboť jsme již uvažovali, že budeme muset zavolat Policii. Sice jsme z obou chlapců nedostali, kudy šli a kde vlastně bloudili, ale koneckonců už to bylo celkem jedno. Hlavně, že byli na světě.

A co nám z tohoto výletu zůstalo? Jeden opravdový, nefalšovaný žlučnický záchvat a po letech už jen krásná vzpomínka, které se vždy spolehlivě zasmějeme.⁶⁰

⁶⁰ Ze vzpomínek Marie Šváchové, pořízen písemný záznam ze dne 28. 4. 2012, uložený u p. M. Šváchové.

Kapitola 4

Školní výlety v literatuře a ve filmu

Motto:

...Suplující profesor Hamouz zbledl jako stěna. V přírodopise jmenuje se onen jev „mimikry“, což znamená přizpůsobit se svému okolí barvou, aby nebyl tvor zpozorován. Bílé stěny chodby dívaly se na něho příšerně a proti němu rýsovala se ježatá hlava ředitele gymnázia, který zbledlému suplentovi ještě jednou opakoval: „Půjďte se svou třídou sekundou na celodenní školní výlet“⁶¹

Myslím, že úvodní motto je velmi vhodné k uvedení tématu kapitoly. U pedagogů určitě vyloudí úsměv na tváři, který bude ale doprovázet vráska na čele. Žádný z nich, předpokládám, by nechtěl zažívat podobné pocity jako suplující profesor Hamouz a potit se strachy při pomyšlení na výlet se svojí třídou.

Najít literární nebo filmové dílo se školní tematikou není příliš těžké. Školní prostředí je pro oba jmenované druhy umění bohatým zdrojem inspirace. Jedná se o vděčné téma, které vždy poskytne originální myšlenku vhodnou ke zpracování, přičemž dokáže zaujmout čtenáře a diváky všech věkových kategorií, tedy jak žáky školou povinné a čerstvé absolventy, tak občany v produktivním věku i seniory na odpočinku.

Jak je možné, že příběh ze školního prostředí dovede vzbudit zájem u tak z hlediska věku širokého spektra čtenářů a diváků? Mají všechna tato díla nějaké společné znaky? A jaký pohled přinášejí na fenomén školního výletu? V čem tkví příčina toho, že jsou tato díla mezi lidmi tak oblíbená a známá? Na těchto několik zásadních otázek se pokusím v následující kapitole najít odpovědi.

Děl, která se zabývají popisem a charakteristikou školního prostředí, je skutečně celá řada a některá z nich budou samozřejmě na dalších stránkách zmiňována. Daleko složitější je však nalézt práce, v nichž je zachycen i právě probíhající školní výlet. Základní téma celé této práce, tedy historie vzniku a proměn školních výletů, musí být samozřejmě zachováni i

⁶¹ HAŠEK, Jaroslav. *Školní výlet*. Praha, 1981. Povídka vyšla jako součást výboru humoresek ze školního, zejména gymnaziálního prostředí. Výbor uspořádala Alena Benešová a nazvala ho právě podle povídky Jaroslava Haška.

nadále, proto ponechávám stranou nejrůznější exkurze, např. výměnné jazykové pobyty v zahraničí, lyžařské kurzy, brigády či jiné pracovně zaměřené aktivity. Každá z nich by přitom mohla posloužit jako samostatný námět ke zpracování. Namátkou si připomeňme některé filmy, které mají své nezpochybnitelné kouzlo a nabízejí netradiční pohled do školního prostředí. Jedná se např. o film *Sněženky a machři* z prostředí lyžařského kurzu (film natočil režisér Karel Smyczek v roce 1983) nebo známý film *Setkání v červenci*, jehož děj se odehrává na prázdninovém jazykovém kurzu a v hlavních rolích se objevili Daniela Kolářová, Oldřich Kaiser a v dětské roli Tomáš Holý. Režisérem tohoto snímku byl Karel Kachyňa, film vznikl v roce 1978.

Kromě odpovědí na otázky, definovaných hned v úvodu kapitoly, bychom měli dojít také k obecnému zjištění, jak průměrný literární nebo filmový školní výlet vypadá, co vše se v jeho průběhu může stát a jaký to může mít vliv na dění uvnitř skupiny výletníků. Nejdůležitější součástí školních výletů jsou ovšem jeho aktéři, tedy žáci a jejich vyučující. Pokusme se tedy charakterizovat obě tyto skupiny a sledovat, jak se jejich vzájemné vztahy ve filmu a beletrii utvářejí a proměňují.

4.1.

Školní výlet a film

Filmová tvorba je opravdu bohatá na díla se školní tematikou, nicméně těch, které by se zaměřily jen na zpracování školního výletu, je jako šafránu. Proto jsem se rozhodla do nejužšího výběru přeci jen propustit i díla s námětem školy jako takové. Domnívám se totiž, že si můžeme alespoň připomenout snímky, které v českém prostředí zaujaly první místa v žebříčku oblíbenosti a jejichž některé dialogy přímo zlidověly.

Hned na prvním místě bych chtěla zmínit podle mě téměř kultovní film a klenot mezi českými filmy s touto tematikou, totiž *Marečku, podejte mi pero* s Jiřím Sovákem v hlavní roli. Myslím, že děj filmu není třeba příliš představovat, nicméně pro ty později narozené mohu krátce připomenout. Hlavní postava Jiří Kroupa (v podání J. Sováka), který pracuje v továrně na výrobu zemědělských strojů, si musí zvýšit kvalifikaci složením maturitní zkoušky a začne proto navštěvovat večerní školu. Jistě si všichni dovedeme představit, jaké komplikace a problémy se před hlavním hrdinou objevují. Myslím, že i dnes je mnoho těch, kteří musejí spojit pracovní povinnosti a studium a znovu tak zažívají pocity zkoušeného u

tabule. Film je plný jemného humoru (jak je u autorské dvojice Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak zvykem) a nabízí laskavý pohled do školního prostředí, které je plné humorných momentů, které se střetává se světem pracujících. Ve filmu hraje dále celá řada významných českých herců, za všechny jmenujme např. Petra Nárožného nebo Ivu Janžurovou. Film vznikl pod režisérským vedením Oldřicha Lipského v roce 1976 a některé jeho dialogy doslova zlidověly, např. pověstné omlouvání žáka jménem Hliník – „Hliník se odstěhoval do Humpolce“ nebo „Hujer, metelesku blesku“ neboli vykázaní osoby jménem Hujer v neidentifikovatelném cizím jazyce.

Mezi filmovými diváky je velmi oblíben, o čemž svědčí počet jeho repríz v televizi vysoká míra sledovanosti. Záměrem autorů nebyla analýza kvality vyučovacího procesu, smyslem bylo především pobavit a s nadhledem se podívat, jak zlozvyky získané a upevněné ve školním věku (např. taháky, zdržování hodiny apod.) se naprosto spolehlivě objeví vždy, když člověk zasedne do školní lavice, bez ohledu na to, kolik je mu právě let.

Se školní tematikou pracovali také již režiséři let válečných a meziválečných. Vznikala taková díla, jako např. *Cesta do hlubin studákovy duše* nebo *Škola základ života*. I v těchto filmech se objevily hvězdy tehdejšího filmového plátna. Připomeňme si např. osobnost Jindřicha Plachty a jeho postavu skromného, ale velmi fundovaného profesora přírodopisu, který stále nedokáže najít odvahu ke složení státní zkoušky, k čemuž mu nakonec dopomohou jeho věční oponenti, studenti, a to za pomoci dalších členů pedagogického sboru. Další z vynikajících herců, Jaroslav Marvan, exceloval v roli profesora českého jazyka. Jeho vzorová recitace verše *...co je to štěstí, muška jenom zlatá...* téměř vešla do dějin. A v rolích nezbedných žáků většinou s nevalným prospěchem, ale nakonec se zlatým srdcem, vzpomeňme např. Ladislava Peška, Rudolfa Hrušínského nebo Františka Filipovského. Tyto filmy vznikly pod režisérským vedením Martina Friče v letech 1938 a 1939 a jako podklad posloužily tvůrcům soubory fejetonů Jaroslava Žáka, jenž působil právě jako středoškolský profesor. S humorem a nadsázkou v nich líčí typické školní situace, zobrazující věčný boj študáků a kantorů.

Z moderní filmové tvorby je třeba připomenout ještě jeden film se školní tematikou, kde se nám dokonce objevuje i školní výlet. Mám na mysli film režiséra Jana Svěráka z roku 1991 *Obecná škola*. Jeho děj se odehrává v euforické době těsně po skončení 2. světové války na jedné chlapecké škole. Novým učitelem problematické chlapecké třídy (poté, co tito přivedli svým chováním učitelku do blázince) byl jmenován Igor Hnízdo. Svým vyprávěním o vykonaných hrdinských činech během války si získal respekt všech chlapců a uznání rodičovské veřejnosti. V závěru filmu pak třída pod jeho vedením podnikla výlet, na kterém je

čekala prohlídka pohraniční vojenské pevnosti. Dramatické chvíle všichni zažívali, když v okolí našli nevybuchlou municí, kterou hrdinně zneškodnil otec jednoho z chlapců. Pro to byl záky jistě nevšední a dobrodružný zážitek, spojovaný ovšem s obrovskou zodpovědností na straně učitele.

Film poněkud vybočuje z běžně zachovávaných parametrů, zejména časovým obdobím, které zpracovává. Tato skutečnost však tvůrcům na druhé straně přináší příležitost výrazně měnit charaktery hlavních hrdinů. Z chlapecké třídy, jejíž mravy jsou díky válečným prožitkům zcela uvolněné, se pod vedením charismatického a vojensky jednajícího učitele stane kolektiv, ve kterém každý z jeho členů velmi dobře chápe pojmy jako čest a láska k vlasti. Svým chováním a nekompromisním, leč spravedlivým vystupováním si u žáků získá maximální respekt a uznání. Na znamení vzájemné úcty pak společně absolvují školní výlet. I když je cílovým místem vojenská pevnost, už samotná realizace takové akce je jistě předzvěstí toho, že život se pomalu vrací opět do normálních kolejí. Jak je patrné, výlet je zde jen okrajovou záležitostí, jakýmsi uvolňujícím okamžikem, který má naznačit, že všechno už je v pořádku. Hlavní důraz je kladen na popis školního prostředí těsně po skončení války a na vývoj charakterů jednotlivých postav.

Úplně nejmladším filmovým dílem, které chci připomenout, je film natočený zcela nedávno. Jmenuje se *Školní výlet*. Jak napovídá samotný název, nabízí se možnost, že bude pro téma. Film natočil režisér Petr Šícha v roce 2011 a při společné práci se zde sešla celá řada slavných českých herců jako např. Libuše Švormová, Stanislav Zindulka, Ladislav Trojan nebo Jiřina Jirásková. Školní výlet zde má spojující charakter. Parta bývalých spolužáků již v důchodovém věku se rozhodne znovu setkat na společném pobytu v lázních. Kromě vzpomínání na léta dávno minulé dojde i na bilancování a prožívání někdy ne zrovna radostné přítomnosti. Lehce úsměvný film nutí člověka k přemýšlení o hodnotách života. Školní výlet zde však pouze posloužil jako vhodná kulisa. I takovým způsobem lze téma uchopit.

4.2.

Školní výlet v literatuře

V literární tvorbě se se školním prostředím setkáváme poměrně často. Užší specifikace tématu na školní výlet však výběr děl opět podstatně omezuje. Svě pevné místo má tento

námět zejména v literatuře pro děti a mládež. Rovněž je zpracováván také do podoby fejetonů, povídek a publicistických článků. Díla, jež jsem použila jako vzorová, jsou vybírána právě z těchto žánrů, přičemž každé z nich považuji za umělecký kousek ve svém oboru. Mistrně téma zpracoval Jaroslav Hašek ve své povídce *Školní výlet*, z níž jsem vybrala úvodní text jako motto celé této kapitoly.

Hlavní hrdina, suplující profesor Hamouz, se ocitl v nebezpečné situaci. Musí se svou třídou sekundou B na celodenní výlet do Divoké Šárky. Třída plná chlapců, kteří mají potíže nejen s prospěchem, ale také s dodržováním zásad slušného chování, je zjevně noční můrou profesora Hamouze. Ve snaze zabránit špatnému chování svých svěřenců během výletu krotí již preventivně dopředu sankcemi, z nichž nejvyšším trestem je doživotní vyloučení ze všech středních škol Rakouska. Druhý den po absolvování výletu se do třídy dostaví pět žáků, neboť ostatní se již za své prohřešky považují za vyloučené. Je to klasická situace, kterou by nechtěl zažít asi žádný pedagog. Třída plná spiklenců, jejichž klukovinám se rádi zasmějeme (jako nezúčastněné osoby samozřejmě) a proti nim slabý a hodný profesor, který to s nimi myslí vždy dobře a proto je považován za naivní osobu, kterou je možné vždy přehytračit.⁶²

V povídce se autor nezaměřil na samotný průběh výletu, k jeho realizaci se vztahuje de facto pouze poslední odstavec. Daleko více se autor zabývá pocity třídního profesora před samotnou akcí. S nadhledem a humorem líčí školní výlet jako akci, na které zákonitě musí dojít k nějakým komplikacím a problémům, neboť vztah chlapců a profesora není o spolupráci, nýbrž je to boj, kdo z koho. A mimoškolní prostředí přímo vybízí k vyostření tohoto boje, což si obě strany velmi dobře uvědomují. Vnímavý čtenář musí nutně dojít k závěru, že profesor vlastně nemá vůbec žádnou šanci z tohoto střetu vyjít jako vítěz. Ať už zvolí jakoukoliv taktiku, vždy bude v očích žáků vypadat směšně. Čtenáři ho bude možná líto, v každém případě se ale jeho obranným aktivitám zasměje.

Zcela z jiného úhlu se na problematiku školních výletů dívá Josef Černík ve svém ne příliš obsáhlém, zato velmi poučném dílku s názvem *Na výlet*. Tato útlá knížka byla vydaná jako metodická příručka pro pedagogy a dle doporučení samotného autora se měla stát takřka povinnou výbavou pro všechny, kteří měli absolvovat se svojí třídou školní výlet. Připouštím, že tato kniha nepatří do krásné literatury. Byl to však její originální a nevšední obsah, jenž se přesně dotýká školních výletů a který mě přiměl zařadit jej do této práce. Co tedy nabízí?

⁶² HAŠEK, Jaroslav. *Školní výlet*. Praha: Albatros, 1974. Povídka vyšla jako součást výboru humoresek ze školního, zejména gymnaziálního prostředí. Výbor uspořádala Alena Benešová a nazvala ho právě podle povídky Jaroslava Haška.

Nejsou to rady, jak přežít ve volné přírodě, jaké oblečení zvolit či kam naplánovat výlet. Jde totiž o zpěvník, soubor pochodových písní, které je možné a hlavně vhodné za pochodu vyzpěvovat. Namátkou uvedme tituly některých písní, např. Beskyde, Beskyde, A jasusynek, Holka modrooká nebo Žalo děvče, žalo trávu. Tuto „kyticí písní pochodových“, jak autor celý sborník nazval, připravil pro mládež česko – slovenskou a dokonce připojil několik rad, jak snadno a účelně spojit chůzi se zpěvem.

„ ...dbejte v chůzi vždy umírněnosti, chodte totiž zpívající raději zvolna než příliš rychle a pamatujte i na nutný odpočinek a potřebný oddech za každou slokou... “⁶³

V případě nedodržování těchto pravidel pak Černík dokonce upozorňuje na nebezpečí získání nějaké ošklivé nemoci. Zvláště úsměvné jsou rady pro ty, kdo zpívat neumějí nebo mutují. Autor doporučuje nezpívat, aby se neškodilo zpěvu ostatních kamarádů. A poslední rada na závěr: při zpěvu písní je třeba vykročit vždy levou nohou, pouze u písní s předtaktím pravou. Úspěch výletu je pak zaručen. Tento sborník písní byl vydán v edici Školní příručky „Dědictví Havlíčkova“ jako svazek č. 10. Edice vydávala metodické příručky zaměřené pro humanitní předměty, zejména pro dějepis, literaturu a občanskou výchovu.

Tak mě napadá, za co dnešní děti vyměnili zpívání a vlastní hudební tvorbu? Za mobilní telefony a MP3 přehrávače, ze kterých se někdy linou podivné zvuky melodií připomínající jen vzdáleně. Zato jsou však velmi dobře slyšet.

Asi není mezi dětmi ani dospělými nikdo, kdo by neznal kreslené postavičky Macha, Šebestové a psa Jonatána. Jejich rodiči se stali dva mistři, každý v jiném oboru - scénárista Miloš Macourek a ilustrátor Adolf Born, který jim vtiskl nezapomenutelnou podobu. Příběhy, které spolu zažívali nerozluční kamarádi Mach a Šebestová, si rychle získaly srdce malých i velkých čtenářů a hlavně diváků. Zasluhou Petra Nárožného, který jim propůjčil svůj hlas.

Základní myšlenka příběhů tkví v tom, že děti naleznou utržené kouzelné sluchátko, které jim splní jakékoliv přání. Díky tomuto sluchátku pak absolvují dva podivuhodné výlety se svými spolužáky ze třídy 3. B. Na prvním výletě mají děti společně se soudružkou učitelkou namířeno do přírody, k rybníku, načerpat nové síly na čerstvém vzduchu a pěkně si zaplavat. Jonatán, pes paní Kadrnožkové a přítel obou hlavních hrdinů, však projeví přání odjet s dětmi a tak ho Mach nechá proměnit v kluka. Ačkoliv se stále chová jako pes, získá si nakonec obdiv všech dětí i soudružky učitelky, např. když vypátrá zloděje svačiny (kdo jiný by takovou lotrovinu provedl než známá firma Horáček) a zachrání topícího se spolužáka (opět Horáček).

⁶³ ČERNÍK, Josef. *Na výlet! Kytice písní pochodových*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923.

Druhý výlet, který Mach a Šebestová podniknou, je daleko originálnější a zajímavější. Vydají se totiž díky sluchátku do pravěku, do doby ledové, neboť je hlavně zajímavá, jakým způsobem pravěký člověk připravoval mamuta. Dokonce se tam seznámí s člověkem neandrtálským jménem František Huml a naváží s ním přátelství. Na jejich žádost pan Huml dokonce svolí k návštěvě jejich školy. Všichni jsou z něj samozřejmě nadšeni, i pan ředitel, a Mach a Šebestová jsou odměněni pochvalou. A mezi našimi žáky odtud zlidověl slogan: „*To víte, doba ledová je doba ledová.*“⁶⁴

Takové výlety v čase by byly ideální pomůckou pro učitele dějepisu. Zaletět se podívat na stavbu pyramid, pozdravit se s Karlem IV. nebo sledovat bitvu u Waterloo. Každý by si mohl vybrat období podle své libosti. Ale to je třeba hudba budoucnosti. Zatím se musíme spokojit se závěry vědy a materiály, které nám historie zachovala.

Položme si otázku. Liší se průběh prvního výletu do přírody od výletů současných školáků? Na začátku je klasická třída děvčat a chlapců a v jejich čele paní učitelka. Tak jako dnes, i v té literární třídě najdeme děti hodné a snaživé, na druhé straně pak žáky zlobivé, kteří nemají pro ostatní spolužáky příliš pochopení, a tak jsou vždy zdrojem nepříjemností a komplikací. Tuto negativní stránku třídy představuje žák jménem Horáček. Zcela spolehlivě v jeho přítomnosti dojde ke konfliktu, v tomto případě odcizení svačiny spolužačce, který musí paní učitelka vyřešit. Společný pobyt u rybníka nakonec šťastně dopadne a žáci se vrátí zpět ke svým rodičům. Jak je patrné, literární výlet se od toho skutečného téměř vůbec neodlišuje a proto je tak blízký současným školákům.

Školní prostředí si na paškál vzala i autorská dvojice Miloslav Šimek a Jiří Grossmann. Jejich humor byl vždy inteligentní, neurážející a zároveň tak odzbrojující, že posluchač či čtenář jejich povídek se musel smát od začátku do konce. Povídek s tematikou školy napsali velmi mnoho, uveďme si jako příklad povídku nazvanou *Exkurze do ZOO*.⁶⁵ Zdejší třídní klima nám lehce může připomenout sekundu z Haškova Školního výletu. Nezbední žáci nevalných mravů a prospěchů, kteří si za každých okolností dělají ze svého učitele legraci. Ten se jmenuje Hlávka a učí je biologii. Je to typ velmi učeného a vzdělaného pedagoga, nicméně kázeň ve třídě udržet nedovede.

Exkurze do ZOO se pro ně všechny stane nezapomenutelným zážitkem. Místo osobního vlaku, který jim bohužel ujede, musejí vzít zavděk nákladním vlakem plným

⁶⁴ MACOUREK, Miloš - BORN, Adolf. *Mach a Šebestová*. Praha: Albatros, 1982.

⁶⁵ ŠIMEK, Miloslav - GROSSMANN, Jiří. *Povídky, aneb, nechci slevu zadarmo*. Praha: Šulc a spol., 1995, s. 313.

naloženého uhlí. Pro velké zašpinění je pak nechtějí vpustit do objektu zahrady, nicméně pan učitel Hlávka si lehce poradí. Nový slogan, který v řadách našich obyvatel zlidověl, zní: „*Nechci slevu zadarmo.*“ Hlávka zkrátka podplatí vrátného. Následuje akční část příběhu, kdy utržený hroch ohrožuje učitele i žáky na životě. Zastavit se ho podaří až prospěchově i kázeňsky velmi slabému žákovi, který za účelem zastavení hrocha použije pytel s výslužkou pro nemocnou tetu. Miloslav Šimek byl původním povoláním učitel a jistě do svých literárních prací vkládal své pedagogické zkušenosti. Nicméně styl, jazyk a zejména humor, které při tvorbě povídek užíval, je nepřekonatelný.

4.3.

Shrnutí

Pokusme se nyní najít nějaké společné znaky. Jak se zpravidla dívá filmová i literární tvorba na školní výlet? Jedním ze shodných rysů je humorný pohled celkově na školní prostředí a nadsázka. Výlet je vnímán jako perlička, jako pověstná třešnička na dortu, která zakončuje společnou desetiměsíční spolupráci. Ze strany žáků je vnímán vždy jen jeho kladný přínos, znamená volnost a svobodu, opuštění školních lavic a méně ukázněnosti. Z pohledu kantorů převažují pocity větší zodpovědnosti i obavy o zdárný průběh výletu. V tomto bodě si myslím, že filmový nebo literární pohled na postavu kantora je zavádějící a zkreslující. Ve skutečnosti učitel vůbec nemusí budit dojem nekompromisního vedoucího, ale může se projevit jako kamarád žáků, což oni dovedou náležitě ocenit. Literární pohled vnímá kantory jako soupeře, proti kterým musejí žáci být neustále v opozici. A školní výlet jim nabízí jedinečnou příležitost, jak tento svůj postoj dát najevo. Učitel bohužel většinou zastává nevděčnou roli trpícího dospělého, který má za úkol ohlídat skupinu rafinovaných zlobilů, jejichž zájem tkví pouze v tom, jak co nejoriginálněji svého velitele znemožnit.

Je téměř pravidlem, že školní výlet rovná se průšvih, riziko, nebezpečí kalamity. Jaroslav Hašek na popsání takových rizik potřeboval několik stránek, a to se jednalo o jeden školní výlet. Pokud bychom jím vyjmenovaná rizika měli konfrontovat se skutečností, mohli bychom konstatovat, že v některých případech má autor příliš bujnou fantazii, někdy by ho však realita dohnala. Komplikace se samozřejmě objevit mohou, ale rozhodně nebývá zvykem, že by se kumulovali v nějakém větším množství. Záměr autorů, kterým jde

především o pobavení čtenáře nebo diváka, by však bez nich vyšel naprázdno. Zkrátka nadsázka je povinnou součástí takto zaměřených děl.

Na filmovém plátně a na stránkách knih je téma školních výletů tedy především humornou záležitostí, přinášející zábavu a uvolnění. Je možné, že bude vyvolávat také vlastní vzpomínky na prožité výlety, při nichž se většinou vzpomíná jen na to dobré, co při nich člověk zažil. Nenáročnost tématu a humor, který se jím prolíná, je zde podle mého názoru příčinou jeho vysoké oblíbenosti. Vždy dovede vzbudit u diváků a čtenářů pocit očekávání a napětí, přičemž většina všech peripetií nakonec stejně dobře dopadne.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl především zachytit časový okamžik, kdy se součástí vzdělávací soustavy staly školní výlety a nastínil jejich další vývoj a proměny v čase až do moderní doby.

První aktivity, podobné, byť jen vzdáleně, naší představě o školním výletě, se objevily již v 15. století na městských latinských (tzv. partikulárních) školách. Rovněž vyučovací systém jezuitů, církevního řádu, který u nás měl po roce 1620 de facto monopol na vzdělávání, zařazoval do běžné výuky také odpočinkové aktivity. Spočívaly především v tom, že se žáci pohybovali ve venkovních prostorách školy nebo trávili volný čas v jejím nejbližším přírodním okolí. Účelem těchto volných hodin bylo načerpat nové síly a odpočinout si na čerstvém vzduchu. Žáci se přitom mohli věnovat různým pohybovým aktivitám, např. běhu, skoku nebo míčovým hrám. Průběh těchto hodin však nebyl na všech jezuitských kolejích stejný, lišil se kolej od koleje. Také záleželo na vedení semináře a původu žáků.

Devatenácté století a doba národního obrození byla již spojena s aktivitami, které můžeme považovat za bezprostřední předchůdce školních výletů. Jednalo se o tzv. majáles. Původně šlo o studentské slavnosti zakončující konec školního roku. Do těchto oslav byly vždy zainteresováni i obyvatelé měst, v nichž se příslušné školy nacházely. Pestrobarevné průvody studentů za doprovodu hudby procházely celé město, aby pak jejich účastníci společně v přírodě tančili a oslavovali. Organizace takové akce byla celoškolská záležitostí a vždy se připravovala několik dnů i týdnů předem. Náročnost příprav vedla k tomu, že byly postupně nahrazovány jednodenními výlety v rámci jednotlivých tříd.

Teprve na přelomu 19. a 20. století se stal školní výlet pravidelnou záležitostí. Představoval přirozenou součást vyučovacího procesu a také typickou předzvěst konce školního roku. Ke změnám došlo také v jeho pojetí. Výlet měl především splnit svůj didaktický účel. Stal se prostředkem výuky, měl pomoci k upevnování teoretických znalostí. V pozadí však nezůstal ani jeho další smysl - uvolnění, odpočinek od celoroční školní práce, fyzická aktivita a zejména společné zážitky. Takto v podstatě vnímáme školní výlet i dnes. Změnily se jen možnosti a cíle výletů.

Jako podklady pro podrobnější analýzu tohoto jevu mi posloužily školní kroniky vybraných základních škol rokycanského okresu, kde jsou zaznamenány údaje o průběhu každoročních školních výletů. V naprosté většině se vždy jednalo pouze o základní informace, tedy o době konání, cíli výletu a počtu přítomných žáků. Jen zřídka byly tyto údaje

doplňovány dalšími detaily, např. o počasí, o využití různých dopravních prostředků či o konkrétních aktivitách pořádaných v rámci výletu.

V průběhu času, zejména v závislosti na politickém vývoji republiky, docházelo v zápisech k určitým změnám. Poměrně variabilní byl zejména výběr cílových lokalit, který závisel na několika faktorech. Důležitá byla osobnost samotného pedagoga, jeho zaměření a aprobace. Dalším z vlivů byly finanční možnosti žáků i školy a dopravní dostupnost lokalit. Zatímco žáci z doby první republiky navštěvovali hlavně místa spojená s osobou T. G. Masaryka a s budováním samostatného Československa, jejich vrstevníci z 2. poloviny 20. století objevovali bojiště 2. světové války, úkryty partyzánů a jezdili na výměnné pobyty do SSSR. Specifické období potom tvoří léta 1939 - 1945, kdy na školní výlety nebyl z pochopitelných důvodů prostor, čas ani finanční prostředky. Je nesporné, že tematické zaměření výletů bylo vždy určitým způsobem poplatné době, v očích žáků mu to však na atraktivnosti neubíralo.

Dotazníkové šetření provedené na dvou základních skupinách – pedagozích a žácích – přineslo konkrétní informace o pohledu obou skupin na pořádání školních výletů. Je potěšující, že se obě skupiny shodly na jejich zásadně pozitivním hodnocení. Samozřejmě, z hlediska pedagogů je to aktivita poměrně náročná na organizaci, která s sebou nese především velkou zodpovědnost za bezpečnost žáků. Na druhé straně je to však příležitost, aby se obě skupiny poznaly blíže a vytvářely si pozitivní vztahy. Po vzájemné domluvě nebývá většinou ani problém vyhovět si ohledně výběru cíle výletu, i když je pravda, že učitelé preferují spíše návštěvy historických památek, zatímco žáci kladou důraz na pohybové aktivity a pobyt v přírodě. Každopádně je víc než jasné, že školní výlety mají i pro dnešní žáky své kouzlo. Nepovažují je za zbytečnou ztrátu času, ale za samozřejmou součást svého školního života.

Školní prostředí je velice oblíbeným námětem pro literární i filmovou tvorbu. Poskytuje nepřeberné množství nápadů a myšlenek ke zpracování. Námět školního výletu je však trochu specifický, a tak najít dílo pouze k této tematice není tak jednoduché, jak by se na první pohled zdálo. Typické pro oba umělecké směry je, že přibližují školní prostředí s humorem a nadsázkou. V drtivé většině případů je uchopení tématu lidské, přívětivé a uvolňující. Tvorba není výhradně určena jen jedné věkové kategorii. Oslovuje své diváky a čtenáře napříč generacemi od žáků školou povinných až po seniory.

Z neznámějších filmových snímků se školní tematikou si připomeňme téměř kultovní film *Marečku, podejte mi pero* z dílny autorské dvojice Zdeněk Svěrák – Ladislav Smoljak. Film byl natočen již v roce 1976, ale stále je mezi filmovými diváky oblíbený. Z literární

tvorby můžeme určitě vzpomenout povídku Jaroslava Haška *Školní výlet*, ve které autor s humorem sobě vlastním poukazuje na úskalí a nebezpečí číhající na žáky i jejich učitele.

Základních cílů vytyčených v úvodu práce bylo myslím dosaženo. Téma však pochopitelně nebylo zcela vyčerpáno. Nabízí se celá řada dalších otázek, které by bylo možné v této souvislosti zkoumat – například rozdíly mezi českými a německými školami v Čechách do roku 1945 či srovnání vývoje v jednotlivých regionech. Nicméně i tak snad představuje tato práce jakýsi užitečný první krok.

Resumé

This work is aimed to capture a moment in time, when school trip become part of learning process. I have tried to write about them, their development and transformation in periods of time.

First activities, which we can call school trips appeared deep in 17th century. It was relaxational activity taught by jesuit order. In fact, they had monopol to teach. Students spent their time in nature near the school on in school owned part of countryside. Student were able to train in run, jump and other physical activities. These activities were really different on every jesuit school and college. Student with aristocratic origin were not able to do dangerous activities.

19th century and time of national revival was connected to activities which we can call "school trip". It was student celebrations for end of the year. In these celebrations, citizens were interested in too. People parades was very colorfull and with loud music. People danced in countryside. Preparations was few days or weeks long every year. Difficulties with this lead to one day long trip for every class at that school.

At the beggining of 20th centur, school trip was regular part of school year. It became part of learning process and it told that end of the school year is coming. School trip was seen as a part of teaching, not only as a fun for students. Of course when we talk about school trip we have to talk about relaxation and shared experiences. Its important too. This is point of view for nowadays trisp. What is changed are options and objectives of school trips.

I have used school chronicles to analyse this topic. Chosen schools are in Rokycany district. In these materials I was able to find basic informations - dates and places of these trips. Number of students and teachers were there too. I have completed data with weather conditions, means of transport and stuff like this.

Based on political changes, chronicles were changing. Even visited localities changed with political situation here, in this country. Important was teacher too, his person and education. For school trip was important financial situation of pupils, their parents and school.

Student from 1/2 20th century were visiting places connected with T. G. Masaryks person and famous places of first Czechoslovak Republic, same kids in 2/2 20th century were visiting battlefields famous from World War Two, partisans hideouts and they visited USSR.

School trips were important for every political party in this republic. But students dont pay much attention to this. It seems that they liked school trips in every stadium of its development.

Survey, I have carried out was targeted on two groups - pupils and teachers. It showed me some pieces of information from point of view those subjects.

Its good that both groups find school trips usefull and interesting. From teachers point of view I have found that this activity is hard to organise and is dangerous because of health of pupils. On the other hand its chance for both sides to recognise themselves better and try to make more positive enviroment.

For kids, school trips are very important. They can visit interesting places and do some interesting activities. This work find out that for them, school trips are really important part of their school life.

School trips in movies or books are extremely rare but about scholl year we can find many movies and books. Typical for books and movies about school are humor and hyperbole. But and its important too, we have some art works about worse problems - truancy, bullying and aggresion. Movies and books are aimed on every age class, not only at kids or only at adults.

The most famous movie is "Marečku, podejte mi pero" by Z. Svěrák and L. Smoljak. Film was made in 1976. The most famous book is, in my opinion, "Školní výlet" by Jaroslav Hašek. Hašek points out dangers waiting for teachers and students on a school trip. But with humor.

I think that I complete my works objectives correctly. This topis is too big to be examined in this work. I can change my criterias (nationally, by language, regions of our Republic and so on). But i think that these work can help future writers about this topic.

Přehled pramenů a literatury

Prameny:

Státní okresní archiv Rokycany

- fond ZŠ ulice Míru Rokycany, *Kronika základní devítileté školy, 1961 – 1988*, nezprac.
- fond AM Radnice, *Kronika města 1836 – 1850*, nezprac.
- fond Národní škola Stupno, *Kronika obecné školy I. 1876 – 1906*. inv. č. 451.; *Kronika obecné školy II. 1906 – 1939*, , inv. č. 452.
- fond AO Mlečice, *Kronika obce 1873 – 1918, Kronika obce 1919-1994*, nezprac.
- fond MěNV Mýto, *Kronika obce (1860) 1945 – 1969*, inv. č. 164.
- fond Měšťanská škola Radnice, *Kronika Měšťanské a obecné školy chlapecké, I. 1830 – 1918*, nezprac.; *Kronika Měšťanské a obecné školy chlapecké, I. 1919 – 1956*, nezprac.; *Kronika obecné školy chlapecké III. 1940 – 1945*, , nezprac.
- fond II. národní škola Rokycany, *Kronika obecné školy dívčí I. 1895 – 192*, inv. č. 693.
- fond ZŠ Mlečice, *Kronika školy III. 1913 – 1928*, nezprac.; *Kronika školy IV. 1928 – 1953*, nezprac.
- fond Základní škola a mateřská škola Stupno, *Kronika školy 1960 – 1961*, nezprac.

ZŠ Mlečice, *Kronika školy Mlečice*.

Vzpomínka Marie Šváchové, písemný záznam pořízen dne 28. 4. 2012, uloženo u p. M. Šváchové.

<http://www.soaplzen.cz/porta> fontium

Literatura:

BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006.

ČERNÍK, Josef. *Na výlet! Kytice písní pochodových*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995.

Dějiny Univerzity Karlovy, sv. I, 1347/48-1622, red. svazku Michal SVATOŠ, Praha: Karolinum, 1995.

- FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč: Akcent, 2005.
- HAŠEK, Jaroslav. *Školní výlet*. Praha: Albatros, 1974. Povídka vyšla jako součást výboru humoresek ze školního, zejména gymnaziálního prostředí. Výbor uspořádala Alena Benešová a nazvala ho právě podle povídky Jaroslava Haška.
- HRACHOVÁ, Hana –BOREK, David. *Rokycany*. Praha: NLN, 2011.
- JAROLÍMEK, Karel: *Letmý pohled do historie školství v Krásné Lípě ve světle obecného vývoje školství u nás*. Liberec: vlastním nákladem Karel Karolínek, 2005.
- KOZÁKOVÁ, Zlata. *Sokolské slety*. Praha: Orbis, 1994.
- KVAČEK, Jiří – PÁTOVÁ, Renáta. *Kašpar hrabě Sternberg - přírodovědec a zakladatel Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 1998.
- MACOUREK, Miloš - BORN, Adolf. *Mach a Šebestová*. Praha: Albatros, 1982.
- ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007.
- ŠIMEK, Miloslav - GROSSMANN, Jiří. *Povídky, aneb, nechci slevu zadarmo*. Praha: Šulc a spol., 1995.
- TUPÝ, Miroslav – ZÁHROBSKÝ, Zdeněk. *Sto let základní školy v ulici Míru v Rokycanech (1898 – 1998)*. Rokycany: správa školy u příležitosti 100. výročí založení školy, 1998.
- WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně – historický obraz*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901.

Příloha č. 1:

Hlášenka školního výletu na ZŠ a MŠ Stupno (z archivu autorky)

Plán školního výletu(exkurze)

Třída:

Místo:

Doprava:

Ubytování:

Termín:

Pedagogický dozor:

Program:

Příloha č. 2:

Předtištěná pravidla chování, která žáci na ZŠ a MŠ Stupno podepisují před začátkem školního výletu (z archivu autorky)

Seznámení s bezpečnostními předpisy během exkurze.

Třída: _____ Termín: _____

- 1. Vždy budu dodržovat veškeré pokyny vyučujících.**
- 2. Během cesty dopravním prostředkem se budu chovat slušně, nezanechám po sobě nepořádek.**
- 3. Za každé situace dodržím pravidla slušného chování, nebudu se nevhodně vyjadřovat.**
- 4. Během celé akce se zdržím konzumace návykových látek (alkohol, cigarety, drogy).**
- 5. Za všech okolností se budu chovat tak, abych neohrozil zdraví své ani spolužáků.**

Byl/a jsem seznámen/a s bezpečnostními předpisy, všemu rozumím a svým podpisem stvrzuji:

Dne: _____ Poučení provedl/a: _____

Příloha č. 3:

Dotazník určený učitelům zkoumaných ZŠ

Vážení kolegové a kolegyně,

jmenuji se Radka Vokáčová a působím jako učitelka na 2. stupni ZŠ ve Stupně. V současné době zpracovávám diplomovou práci na téma Dějiny školních výletů. Obracím se proto na Vás s drobnou žádostí o vyplnění následujícího dotazníku. Věřte, že pár minut, které nad jeho vyplněním strávíte, mi poskytnou cenné informace k dopracování mé práce.

Vyplněné dotazníky, prosím, zasílejte zpět elektronickou cestou.

Ještě jednou Vám všem děkuji a přeji úspěšný rok 2012.

Bc. Radka Vokáčová, ZŠ a MŠ Stupno

Uveďte, prosím, následující data:

Název školy, na které působíte: _____

Vaše aprobace: _____

Kolik let praxe: _____

1. Zkuste zcela upřímně napsat několik pocitů, které se Vám vybaví při vyslovení slovního spojení školní výlet.

2. Považujete školní výlet za důležitou didaktickou pomůcku?
 - a) Určitě ano
 - b) Ne
 - c) Nevím

3. Označte místa, ve kterých se podle Vás odehrává nejvíce školních výletů.
 - a) Hrady a zámky
 - b) Muzea
 - c) Přírodní zajímavosti

4. Co myslíte, jezdí v dnešní době děti rády na výlety?
 - a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím

5. Jezdíte vy osobně rád /a na školní výlety?
 - a) Ano
 - b) Ne
 - c) Spíše ne
 - d) Spíše ano

6. Je pro pedagoga školní výlet odpočinkovou záležitostí?
 - a) Určitě ano
 - b) Určitě ne
 - c) Někdy ano, někdy ne

7. Jaký je podle Vás ideální počet školních výletů během jednoho školního roku? Připište, prosím, ve kterých částech školního roku byste takové výlety chtěli organizovat.

8. Příhodil se Vám během školního výletu nějaký nevšední zážitek? Můžete se o něj, prosím, podělit? (např. ztráta dětí, bloudění apod.)
9. Volíte místo a cíl výletu Vy sami osobně nebo berete v potaz názory a přání vašich žáků?
- a) Téma a cíl exkurze je čistě moje záležitost
 - b) Vždy se rozhoduji po debatě se žáky
 - c) Řídím se jen přáním žáků
10. Jste ochotni podstupovat vícedenní exkurze?
- a) Určitě ne
 - b) Ano
 - c) Záleží na okolnostech (uveďte jakých)
11. Souhlasíte s pořádáním exkurzí do zahraničí?
- a) Ano
 - b) Ne

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.
Vámi uvedená data slouží pouze pro účely diplomové práce.

Příloha č.4:

Dotazník určený žákům zkoumaných ZŠ

Dotazník určený pro účely diplomové práce *Školní výlety v minulosti a dnes.*

Uved' pouze třídu, do které chodíš:

1. Jezdíš rád/a na školní výlety?

- a) ano
- b) ne
- c) Někdy ano, někdy ne

2. Myslíš si, že paní učitelky(páni učitelé také rádi absolvují školní výlety?

- a) určitě ano
- b) určitě ne
- c) jak kdy, záleží s jakou třídou a kam

3. Máš nějaký prima zážitek ze školního výletu?

4. Kam se podle tebe nejčastěji jezdí na školní výlet?

- a) na hrady a zámky
- b) do muzeí
- c) do přírody
- d) jinam (uved' konkrétně kam)

5. Souhlasíš s tím, aby se na výlety jezdilo do zahraničí?

- a) určitě ano
- b) určitě ne
- c) nemohu se rozhodnout

6. Co je podle tebe smyslem školního výletu?

7. Kdy je podle tebe ideální na školní výlet vyrazit?

- a) na začátku školního roku

- b) na konci školního roku
- c) jiná možnost – napiš konkrétně kdy

8. Kolik školních výletů je možné podle tebe v průběhu školního roku absolvovat?

- a) jeden
- b) dva
- c) tři a více

9. Myslíš, že by se na výběru cíle měli podílet i žáci?

- a) určitě ano
- b) určitě ne
- c) do určité míry ano

10. Popiš stručně, jak si představuješ ideální školní výlet.

Děkuji za vyplnění dotazníku.